

UNIVERSITÉ D'OTTAWA -- ÉCOLE DES GRADUÉS

LANDSCAPE IN THE WORKS OF MYKHAÏLO KOTSIUBYNSKYI

by

Nadia Popil

Thesis presented to the Faculty of Arts,
the University of Ottawa, through the Department of
Slavic Studies as partial fulfillment of the
requirements for the degree of Master of Arts .

Ottawa, Canada, 1965

UNIVERSITY OF OTTAWA -- ÉCOLE DES GRADUÉS

UMI Number: EC56101

INFORMATION TO USERS

The quality of this reproduction is dependent upon the quality of the copy submitted. Broken or indistinct print, colored or poor quality illustrations and photographs, print bleed-through, substandard margins, and improper alignment can adversely affect reproduction.

In the unlikely event that the author did not send a complete manuscript and there are missing pages, these will be noted. Also, if unauthorized copyright material had to be removed, a note will indicate the deletion.

UMI Microform EC56101
Copyright 2011 by ProQuest LLC
All rights reserved. This microform edition is protected against
unauthorized copying under Title 17, United States Code.

ProQuest LLC
789 East Eisenhower Parkway
P.O. Box 1346
Ann Arbor, MI 48106-1346

ПЕЙЗАЖ У ТВОРАХ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Надія Попіль

Теза предложена на Славістичний Відділ
Філологічного Факультету Оттавського
Університету, як частина вимог до досягнен-
ня ступеня М.А. /Мастер оф Артс/.

Оттава, Канада, 1965

ACKNOWLEDGMENTS

This thesis was prepared under the guidance of the Head of the Department of Slavic Studies , Professor Constantinê Bida, Ph.D., of the University of Ottawa.

Gratitude is here expressed for his interest and cooperation.

Ця праця приготована під керівництвом
Професора Доктора Костянтина Біди.

За керівництво, вказівки й поради
висловлюю Професорові Докторові Костянтинові Ріді
щирі подяку.

Одночасно дякую всім, хто в якійсь формі
допомагав мені в опрацюванні цієї тези.

CURRICULUM STUDIORUM

Nadia Popil was born December 6, 1924 in Ukraine. Completed Studies at Donetsk State Teachers Institute, majoring in the Russian Language and Literature obtained educational level equivalent to B.A.

TABLE OF CONTENTS

Chapter	page
INTRODUCTION	I-III
I. -BEAUTY OF LANDSCAPES IN THE WORKS OF M. KOTSIUBYNS'KYĬ	1
II. -THE ROLE OF LANDSCAPE IMAGES IN THE WORKS OF M. KOTSIUBYNS'KYĬ	24
III. -ARTISTIC MEANS, USED BY THE AUTHOR IN THE CREATION OF LANDSCAPES DISCRPTIONS	63
CONCLUSIONS	95
BIBLIOGRAPHY	98
ABSTRACT	110

ЗМІСТ

Розділ	сторінка
ВСТУП	I - III
I. - КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦУБИНСЬКОГО	1
II.- РОЛЯ ПЕЙЗАЖІВ У ТВОРАХ МИХАІЛА КОЦУБИНСЬКОГО	24
III.- ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦУБИНСЬКОГО	63
ВИСНОВКИ	95
БІБЛІОГРАФІЯ	98
РЕЗЮМЕ	110

В С Т У П

Кінець XIX і початок XX ст. був позначений у світовій літературі інтенсивним шуканням нових форм і засобів художнього відтворення дійсності. Письменники нової генерації прагнули глибше відтворювати внутрішнє життя людини й її реакцію на зовнішній світ, показуючи дійсність, побут, події, природу очима персонажів, через їх сприймання. Під впливом живопису й музики великого значення в літературі набуває яскрава кольористика, мальовничість, ліричне насичення розповіді. Розвиток наук, зокрема психології, сприяє авторам творів у досягненні більшої гармонійності в побудові композиції та характерів. Світова література вступає в добу модернізму - добу творчих пошуків і прагнень до неведомих висот.

В українській літературі найвиразніше шукання нових форм і засобів художнього відтворення дійсності виявляється в М.Коцюбинського - майстра психологічних новел, представника українського модернізму в прозі. Модернізм Коцюбинського особливо виявляється в поглибленому розкритті людської психіки та в художньому оформленні творів. Серед засобів художнього оформлення творів особливу увагу привертають пейзажі, без яких неможливо уявити ні одного твору Коцюбинського. Пишні своєю красою і глибоко психологізовані пейзажі в таких творах Коцюбинського, як: "На камені", "Тіні забутих предків", "Інтермеццо", "Сон", "На острові"

В С Т У П

II

відкривають нову сторінку словесного живопису в українському письменстві.

Новаторство Коцюбинського в способі трактування описів природи, гостре відчуття і розуміння її краси, вишуканість художніх засобів, якими ця природа змальована - все це дало підставу торкнутися в даній праці проблеми "Пейзаж у творах Михайла Коцюбинського".

З використаних праць, які в меншій чи більшій мірі заторкують пейзажну майстерність автора, можна назвати праці: М.Костенко "Художня майстерність М.М. Коцюбинського", Радянська школа, Київ 1961; Старицька-Черняхівська "М.М.Коцюбинський" /Опыт критического разбора/ Типо-литография, т-во Н.А. Гирич, Киев 1906; М.Могилянський "Художник слова", Петербург 1915; А.Музичка "Натуралістичний імпресіонізм Коцюбинського" /стаття в "Збірнику праць про Михайла Коцюбинського", т.І, 1931/; П.И.Колесник "Коцюбинський-художник слова", видавництво "Наукова думка", Київ 1964.

Мета тези - визначити головні особливості пейзажної майстерності Коцюбинського, вказати, на підставі аналізу творів, що описи природи в його оповіданнях відзначаються не тільки різноманітністю і красою - більше того - це важливі психологічні чинники, які служать головним рушієм в розкритті подій та характеру героїв.

В С Т У П

III

Перший розділ тези присвячений питанню краси, різноманітності й точності пейзажів.

Другий розділ є спробою розв'язати питання пейзажу Коцюбинського, як важливого компоненту творів, встановити їх зв'язок з психікою персонажів, розглянути поступове психологічне навантаження описів природи у зв'язку з творчим ростом письменника.

Третій розділ подає аналізу головніших художніх засобів, за допомогою яких Коцюбинський досягає краси й гармонійної доцільності пейзажів.

РОЗДІЛ I

КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

Михайло Коцюбинський збагатив українську літературу майстерними пейзажними описами, художні ефекти яких такі великі, що майже кожен з них може існувати в двох видах: пейзаж, як компонент твору, - та пейзаж, як самостійний твір з відповідними назвами: Українська нива /"Харитя"/; Ставок проснувся /"На віру"/; Ранок у лісі /"Хо"/; жито дозріває /"Інтермеццо"/; Весняна ніч /"На віру"/; Гроза /"Лялечка"/; Кримський вечір /"На камені"/; Плавні горять /"Дорогою ціною"/; Вечір над Галацом /"Помстився"/ й інші.

Для змалювання природи Коцюбинський використовував всі чуттєві враження: зорові, слухові, дотикові, нюхові. Внаслідок цього його пейзажі мають зримість, випуклість, життєвість; майже всі вони насичені світлом, прозорістю, легкістю. С.Сфремов, захоплючись пейзажними описами Коцюбинського, зазначає, що в них "є щось, що нагадує акварельні малюнки своєю лагідністю, прозорістю, масою повітря, що жахтить і міниться перед вами, передає найтонші рухи, згуки й почування".¹ Своїми описами природи Коцюбинський змушує читача вдивлятися у картини природи, милуватися нею, спостерігати її в найменших дрібницях.

¹ С.Сфремов, Історія українського письменства, ч.ІІ, Київ-Ляйпціг 1919, стр.250-251.

КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

2

У кожному творі автора відчувасмо любов його до природи. З листів письменника довідуємося, що він всюди милується, уважно спостерігає та вивчає природу, записує свої враження від неї. У листі до Віри Коцюбинської від 29 червня 1908 року з села Кононівки пише:

"Тут степ, лісів нема, як я вже писав тобі, - і от я придивляюсь до степу та записую." 1

У листах до Віри Коцюбинської від 24 і 26 червня 1909 року з острова Капрі:

Починаються місячні ночі - час безумства природи на Капрі. Кажуть, що це чарівна картина. Сьогодні по обіді, в 8 1/3 годин іду дивитися місяць до скелі, що називається арка натурале. 2

"Багато цікавих розмов, але я стараюсь тікати од цього, щоб більше бути з природою". 3

У листі до Іллі Шрага від 29 грудня 1911 року :

"Але, що найбільше чарує на Капрі - то се природа". 4

У листі до М.Мочульського, від 30 листопада 1905 року з Чернігова:

У хвилини розчарування та розпуки мене раз-у-раз рятувала моя незвичайна любов до природи. Хоч мені й соромно, але мушу признатись, що більше люблю природу, аніж людей. 5

1 М. Коцюбинський, Твори в шести томах, т.6, Академія Наук УРСР, Київ 1962, стр.67.

2 Там же, стр.116

3 Там же, стр.117

4 Там же, стр.320

5 Там же, стр.433

КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

3

Закоханість у природу змушує Коцюбинського перед смертю висловитись: "Дивіться, яка гарна природа, яка краса, а я ось умираю."¹

Маючи таке глибоке відчуття природи, Коцюбинський цікавився образотворчим мистецтвом, сам брався за малювання та шукав зустрічей з художниками. Він був знайомий з такими малярами, як Іван Северин, Микола Прахов, Михайло Жук, Надія Гавсевич, Микола Пимоненко, Степан Бутник, Фотій Красицький.

У розмові з художником С.Бутником Коцюбинський підкреслював, що "письменникові треба знати фарби, як і художникові, а для цього треба бути художником."² Письменник неодноразово висловлювався, що "сліпий, глухий, без зміслу дотику, без нюху - художник неможливий. Нemoжливий він і без міцної пам'яті: без неї образи художника перечитимуть тому, що він бачив і чув."³

С.Бутник у своїх спогадах пише, що його захоплювало те, "що у творах Коцюбинського були місця, де широко, майже видимими фарбами змальовано природу, її окремі явища /а це не часто зустрічається в літературі/. Ці фарби в письменника, як у сміливого художника, наносилися рішуче, широким

1 -----, Спогади про Михайла Коцюбинського, Київ, Видавництво художньої літератури, 1962, стр.341

2 Там же, стр.152

3 Там же, стр.99

КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М. КОЦЮБИНСЬКОГО

4

пензелем." 1 Художник М.Жук у статті "Погасле світло" пише:

М"якість та пейзажна ніжність, що перлинами розсипана по його творчості, - це його людяна прикмета; гострість, мов яскраве світло полудневого сонця, - це його прикмета як художника. 2

Словесно-художня палітра Коцюбинського особливо яскраво відображена в описах природи України. Їх можна вважати одними з найбільш точних і поетичних. З описів природи України найбільш пишно зображена ним нива:

Половіли жита й вилискувались на сонці. Червоніло ціле море колосків пшениці. ...А за річкою, попід кучерявим зеленим лісом, вся гора вкрита розкішними килимами ярини. Гарячою зеленою барвою горить на сонці ячмінь, широко стелиться килим ясно-зеленого вівса, далі біліє гречка, наче хто розіслав великі шматки полотна білити на сонці. В долині, край лісу, висить синя імла. І над усім тим розкинулось погідне блакитне небо, лунає в повітрі весела пісня жайворонкова. Віють з поля чудові пахощі од нестиглого зерна і польових квіток. 3

/ "Харитя", т.І, стр.17/.

Наведений приклад словесного живопису винятково багатий щодо розробки зеленої гами, як загальної тонації /"зелена трава", "зелений ліс", "зелений ячмінь", "ясно-зелений овес"/. Малюнок підсилений акцентами: "червона пшениця",

1 -----, Спогади про Михайла Коцюбинського, Київ, Видавництво художньої літератури, 1962, стр.150.

2 Там же, стр.292

3 У процесі праці, цитати з творів М.Коцюбинського будуть подаватися за виданням - М.Коцюбинський, Твори в шести томах. Київ, Видавництво Академії Наук УРСР, 1961.

КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М. КОЦЮБИНСЬКОГО

5

"блакитне небо", "синя стрічка річки", "біла гречка", "синя імла", "весела пісня жайворонкова" - з метою сильнішого сприйняття враження простору, чи в загальному, картини, в якій домінує зелена барва. Пейзаж характерний широким відкритим обрієм. Він взятий автором начебто від краю до краю - настільки сягає око. Особливо це спостерігається, коли, раптом, поруч такого широкого опису, письменник змальовує той самий пейзаж у зменшеному вигляді:

Як тільки Харитя увійшла межі жита, гарний красвид зник. Босі ноженята ступали по втоптаній стежці, над головою, межі колосками, як биндочка синіло небо, а з обох боків, як стіни стояло жито й шелестіло вусатим колоссям. Харитя опинилась наче на дні в морі.

/ "Харитя", т. I, стр. 17/

Від цього пейзажу ми не маємо просторового враження, як від першого. Це підкреслюється тим, що небо вже не було блакитне /ознака просторовості/, але тільки, "як биндочка синіло". Ми не можемо уявити тут безконечного простору, "моря колосків", навпаки, "як стіни стояло жито". Харитя відразу зауважила в житі "сині волошки та сокирки, білий зіркатий ромен, червоний мак, повитицю" й інші польові квіти. Це було можливо зауважити і досконало побачити тільки відірвавши око від загальної панорами простору - в малій перспективі - зблизька. Тому в першому пейзажі автор згадує тільки про "чудові пахощі польових квіток" - вся ж його увага спрямована для досягнення просторового враження. У другому пейзажі він намагається створити конкретно-локальний

КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

6

образ. Картину змальовує, послуговуючись не гамой кольорів, а предметовістю, щоб тим самим створити виразність пленеру, як це роблять художники. Особливо помічається це в словах, що стають рівнозначними в образотворчому мистецтві з композицією, формою, малюнком і кладенням мазка, а саме: "боса нога", "втоптана стежка", "биндочка - небо", "стіни - жито", "вусате колосся", "дно моря".

Коцюбинський з захватом змальовує картину української ниви в творі "Інтермеццо". Кольорит опису витриманий в теплій золотистій гамі. Уява малює неозоре поле, "що йде кудись у безвість". Природа виступає як легкість, співучість, барвистість. Особливо поетичною, а разом з тим, реальною деталлю є тут пшениця. Важкі її хвилі котяться під подувами вітру. Відчуваємо, що вона достигла, готова до жнив і тяжкий колос гне її додолу. Понад збіжжям вітер іде хвилями, сильнішими, слабшими - гойдає безмежні лани цього стиглого золота, що "біжить за вітром, немов табун лисиць". Загальне враження від широких просторів, від ниви, що "котить та й котить зелені хвилі" сполучається з предметовістю окремих деталей: "стежки зміяються", "стебло лізе під ноги". У цій емоційно-проникливій картині рідної природи відчувається не тільки безконечна лірика, що організує цілий твір, але й ліричне ставлення автора до своєї батьківщини. Відчувається прагнення письменника відтворити її лінії й барви, донести до читача їх красу й велич.

КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

7

У творі "На віру" /т.І, стр.31/ Коцюбинський надзвичайно поетично змальовує водний пейзаж. Чарівний ставок уночі. Увесь у таємному сріблі місяця, щохвилини у новому казковому освітленні. Ось автор кинув промінь світла на його поверхню і в ньому загорілися зорі, а темно-блакитна поверхня ставка злилась з небом в легких півтонах сутінків. Садки, левади, городи при сяйві місяця чітко вимальовуються на тлі ночі. Чаруючу картину доповнює тиша над ставком, що, насправді, повна різних нічних звуків: "цокотять жаби", "тьохкає в саду соловейко", "гавкають собаки", "зітхає деревина молодим листом". Пейзаж побудований на грі світла й тіні, доповнений звуками в природі створює настрій, збуджує думку.

Зовсім інший вигляд має цей самий опис уранці /стр.42/. Його зіткнуто з світлих сріблясто-блакитних тонів, вписано в прозорі рамці повітря, "блискучу, немов скляну поверхню ставка" отінено плямами світла й легкими тінями вербових зарослів. В описі взято до уваги скорочені береги ставу. Ставок спокійний і ледь-ледь ласкаве "хлюп-хлюп" відчували його береги. Читач неначе бачить в його воді пишні зелені верби, а навколо ставу зарослі та "зеленясту воду" - тіні, що підкреслюють прозорість повітря і блискучість сонця. В описі автор зовсім не згадує про сонце. Але читач його відчуває. Його промені розлиті по цілій картині: "ставок блищав, аж очі боліли глянути

КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

8

на нього."

Свіжим подихом і гостротою барв повиває від описів весняного ранку в саду /"Цвіт яблуні"/:

Вишня була вся в цвіту, як букет. Ми держались за руки, підняли догори голови і слухали, як грають в цвіту бджоли. Крізь білий цвіт виднілось синє небо, а на траві гралось весняне сонце.

/т.II, стр.148/

Цвітуче вишневе дерево автор порівнює з букетом квітів. Із різноманітних звуків весняного ранку він наводить тільки типові для даної хвилини: гудіння бджіл, що копошаться в цвітінні. Крізь густе листя, що покриває дерева влітку, не можна було б побачити неба. Також влітку небо ніколи не може вразити нас своєю синню, як весною, бо воно ніколи не виглядає так яскраво, як крізь чисте весняне повітря. На фоні ніжно-блакитної барви неба яскраво вирізьблюється цвітіння яблунь, вишень, груш, які, в свою чергу, ще більше підкреслюють небесну синь. Яскравість і виразність весняного пейзажу автор доповнює висловом: "на траві гралось весняне сонце", що виявляється в швидкому перебігові легких тіней, які вільно ллються крізь прозору корону дерева на зелену траву. Вітер легко схоплює їх і від його подуву тремтять тонкі пелюстки цвітіння, а від цього тремтіння перебігають на залитому сонцем фоні, легкі тіневі взори, які Коцюбинський порівняв з безжурною, веселою дитячою грою. Все це неможливе влітку,

КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

9

коли густа корона дерев кидає суцільну тінь і світлотіні не міняються так скоро, легко і без перерви, як під весняним деревом. Восени і взимку голі від листя віти дерев утворюють у підніжжя дерев довгі прямі тіні. У цю пору року віти не можуть так легко хитатися, як пелюстки цвітіння весною, а тому і неможливим є постійна зміна сонячного світла і легких тіней. Таким чином, описана картина може стосуватися тільки до весни, до тієї саме хвилини, яку зображує автор.

В оповіданні "На віру" /т.І, стр.59/ Коцюбинський змальовує яскравими словесними фарбами малюнок осені. У цьому малюнку він схопив найхарактерніші хвилини завмирання природи, досконало розкрив свої здібності у творенні зорових образів, що є характерною рисою образотворчого мистецтва. З великої кількості деталей, якими можна охарактеризувати осінь, він вибирає тільки такі, які одночасно вірно окреслюють контури картини і наповняють її сильним почуттям: "падало жовте листя, а, здавалось, що то золоте капає на землю з дорогих шат"; "червоні, як у кров умочені, черешні полум'ям горіли на сонці"; "земля під ними була вкрита червоним листом та червоніла, як полита свіжою кров'ю". Увесь пейзаж осені насичений палаючими фарбами, які найкраще передають красу цієї пори року: "золоте сонце", "золотом сяяло жовте листя", "червоний, як кров", колір листя черешень. Листя: "зелене", "рожеве", "жовте", "темно-зелене", "бліде".

КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

10

Все це "обсипане сонячним промінням під чистим блакитним небом", немов позолочене блищить, проситься на палітру, щоб дати картину, на якій виблискували б фарби, що полонять своєю яскравістю і небуденною красою.

В оповіданні "Ціпов"яз /т.І, стр.99/ змальовано пізню осінь, - холодну, непривітну, дощову. Цей пейзаж створено двома основними відношеннями холодних кольорів: "...далеко край небосхилу, здіймалась с и в а імла, виповняла повітря"; та "...холодне небо кидало на чорну землю б л а к и т н е сяйво, дихало холодом і вогкістю". У рамцях картини: "чорна рілля", "чорні яри", "чорна земля", чорні видолинки" - кольори, що підкреслюють загальну гаму сумної картини. Пейзаж надзвичайно відчутний, розрахований на те, щоб викликати уяву та вплинути на враження читача, створити відповідний настрій.

У дитячому оповіданні "Ялинка" /т.І, стр.22/ маємо картину української зими - хвилину наближення віхоли. Різке поєднання чітко окреслених контрастів білого: "Розстелилося поле, вкрите снігом, мов б і л о ю скатертиною" та чорного: "Чорне вороння сідало громадами на сніг", - раптово змінюється автором на біло-молочний непрозорий фон: "Насували снігові хмари і оповили небо. Сонце сховалось за хмари. Посипав сніжок ... " Створюють враження наближення віхоли.

КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М. КОЦЮБИНСЬКОГО

11

В оповіданні "Що записано в книгу життя"/т.III, стр.111-112/ у надвечірньому присмерку засніжені безмежні поля з молодими берізками і ялинками. Темні плями ялинок контрастують зі сріблом снігу, що розтає в сутінках. Останні вечірні промені сонця ледь золотять хмарки на небі. Нарешті природа засипає, лише "близькі сніги білили, і туман одягав на ніч дерева." Сніги, своєю білістю, приймають відблиски місячного сяйва, створюють враження срібности, суворости, непорушности.

Після підрахування пейзажних описів, розкиданих у творах Коцюбинського, спостерігаємо, що весна описана ним в 12-ти творах /по декілька разів/; літо - в 30-ти творах; осінь - в 10-ти творах, зима ж - тільки в 8-ми творах. Нечислені картинки зими, що їх змальовано автором, відзначаються пишністю, декоративністю, м'якістю і, в той же ж час, на основі докладних спостережень над зображуваною природою. Прикладом може послужити порівняння зимового пейзажу Петербургу з українською зимою.

Пейзаж Петербургу:

Од півночі встав лютий ворог, ясний і гострий, як меч, і освітив льодяним оком і гнав диханням дими по небу, а по снігу їх чорні тіні. Сонце стояло якесь безпомічне і нерішуче. Боялось навіть моргнути. Пригнічений сніг міцно припав до землі, гладенький, покірний.

/ "Невідомий", т.II, стр.231/

КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

12

Петербург - це "білий потоп" сніговий, де "мороз креше вогню", де все сковане "льодяним оком". Це місце, де сонце "безпомічне і нерішуче", воно боїться "навіть моргнути". Над усім тут панує холод, навіть сніг "міцно припав до землі, гладенький покірний." Це не пишно-біла, пухнаста зима, поміркованого клімату України, де:

Дерева, одягнені в легеньку одешу з срібного іню, облились делікатним рожевим світлом... А на заході, між блакитним небом та білим снігом, зависла рожева мла, мов блискучий рожевий серпанок. Ясний сонячний промінь срібною доріжкою лягав по снігу межи довгими тінями. Синій дим цівкою знімався від коминів і змішувався вгорі з рожевою імлою...

/ "На віру", т. I, стр. 72/.

Перша картина - петербурзька зима - тяжча в освітленні, скупа в кольорах - написана з метою викликати в уяві читача різкість, суворість, грізність. Від опису віє заціпенінням природи, непривітністю північного краю. Друга картина - українська зима - викликає в нас враження легкості, свіжості, прозорості. У другому описі не знаходимо ні одного слова з тих, що їх автор вжив у попередньому пейзажі, щоб підкреслити суворий клімат.

У казці "Хо" /т. I, стр. 152/ артистично змалював Коцюбинський схід сонця в лісі. У цьому пейзажі майстерно описана зелень; густа і волога, вона отінена легкими синіми відтінками. Туман пронизується золотистим, а не червонястим світлом, як при заході сонця. Так само освітлюються вершечки і стовбури дерев. Дерева спочатку "загорнені в

сутінь. "На тлі золотого світла випинається струнка постать сарни". Її постать "на тлі золотого світла" вирізьблена "гостро", різкою темною плямою. В описі автор бере до уваги найменші подробиці, які необхідні для повного змалювання ранкового руху в природі:

1. Світанок /небо, повітря, освітлення перед світанком/.
2. Небо при сході сонця /зміна його барв/.
3. Прокинувся ліс, пташки, тварини /динаміка, рух, звуки/.
4. Сонце зішло /освітлення, реагування населення лісу, природи/.

Пейзаж змальовано старанним добором слів, що в своїй образності, в своєму звучанні передають ті чи інші тони і фарби, сприйняття природи автором, динаміку, рух, звуки.

Майстерність Коцюбинського у використанні лексико-фразеологічних можливостей української мови найкраще можна простежити в зображенні бурі в "Лялечці"/т.ІІ, стр.40/. Для зображення початку бурі взято ним спостережливі вислови: "запав морок", "небо і земля стемніли, на обрії з'явилась чорна смуга", "на смузі тій щось блимнуло, немов спалахнув сірник і погас", "небо почало переморгуватися", "осміхалось кривим сміхом", "надворі ставало чорно, як у комині" і блискавка "потокм білої лави роздирала заслону ночі", "на обрію на одну мить з'явилась в огняних рамах чорна силуетка з тополь, з хат і вітряків". "Сизо-сірі"

КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

14

кольори з "огняною рамою", якими закрасив автор небо, доповнюють загальне враження наближення грізної стихії. Для повної уяви читача, автор додає динамічні деталі, після того, як буря розігралась: "По небу стали літати вогняні стріли, червоні змії, цілі клубки полум'я". Картина бурі, насичена темно-золотистими барвами з домішками сталевий блакиті, викликає похмуре зловіще враження. Вона змальована як щось живе і грізне. В описі Коцюбинський прагне до глибокого увиразнення кожного слова і речення, до багатства асоціацій, до гармонії ліній і фарб - відтворює словом те, що живописець - фарбами.

До пейзажів України, що ними особливо захоплювався автор, належить Крим. Краса природи Криму зробила на нього незабутнє враження. У листі до М.Комарова 9 червня 1895 року з Симаїз читаємо:

Крим зробив на мене таке сильне враження /краса природи не тільки вразила мене, а й пригнітила/, що я ходив тут як уві сні - і тільки тепер, через три тижні, оговтавшись трохи та звикнувши, зміг я взятись за перо... 1

З великою любов'ю і зрозумінням природи змальовує письменник картини Чорного моря. Старанно добирає слова, щоб вдало передати своєрідну красу кримської природи.

1 М.Коцюбинський, Твори в шести томах, т.6, Видавництво Академії Наук УРСР, Київ 1961, стр.71.

Море: Блакитне, сліпучо-блакитне, як кримське небо, воно мліло у спеці літнього дня, дихало млою, делікатними тонами, зливаючись з далеким небоскломом, чарувало і вабило у свою чистоту, теплу і радісну блакить.

/"В путях шайтана", т.І, стр.7/

В описі вжито легкого блакитного шару акварельної барви, бо густий шар не дав би натуральної прозорости, яка присутня на морі в погідний літній день. Образність пейзажу охоплює звукові, зорові, теплові, нюхові елементи, що разом утворюють реальну картину. Вода в Чорному морі, як і в кожному морі, не пливе, але вона рідко коли непорушна. Тому письменник вживає слова "море дихало". Коли на морі йде хвиля, вітер розгойдує її й вона здіймається у водяні вали. Коли вітер слабкий, вони невеличкі, тихо шумлять при березі. Авторіві тоді море видається "невинним і чистим, як дівчина в сліпучо-блакитних шатах, з низкою перлів-піни на шиї..." Коли вітер сильний, тоді хвилі на морі здіймаються високо, їх верхи запінені, вони з шумом і ревом розбиваються об береги. Тоді автор каже, що "море дрочиться", "б'ється", "стогне", "зітхає".

Поруч з описами моря, майстерно зобразив автор Кримські гори - цю невеличку пасмову верховину, що доходить до 1500 метрів висоти та її гірські пастівники Яйла:

В глибоких долинах, зелених від винограду і повних сизої імлі, тіснились кам'яні громади, рожеві од вечірнього сонця або синіючі густим бором. Круглі

КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

16

лисогори, мов велетенські шатра, кидали од себе чорну тінь, а далекі шпилі, сизо-блакитні, здавались зубцями застиглих хмар. Сонце часом спускало з-за хмар імлу на дно долини, скісні пасма золотих ниток - і вони перетинали рожеві скелі, сині ліси, чорні важкі шатра та засвічували вогні на гострих шпилях.

/“На камені”, т.II, стр.120/.

Масмо казкову панораму кримського вечора. Письменник правдиво відобразив стан природи, коли після літньої південної спеки наступає вечірня прохолода. Легка темрява поступово заволікає все довкруги, фарбує довкілля у прозорі тонкі рожеві тони. Гори розглядаються, як велика пластична маса. Їх пластичність прекрасно поєднується з простором. Силуетки гір вирізьблюються на фоні ще світлого неба, а їх контури окреслено “сизо-блакитними зубцями застиглих хмар.” Гірська маса різко відділяється від неба, і разом з тим, зазначає границі гірських схилів. Темні контури, в силу того, що вони описані автором холодним синім кольором, або легким рожевим - надають пейзажному описові прозорості й легкості. Пейзаж розгортається від теплих тонів до холодних. Сплетіння холодних і теплих тонів дає можливість уявити нам, що природа зберігає ще в собі, поступово вистигаючий, жар південного сонця. Сонце кидало на землю останнє проміння і “засвічувало вогні на гострих шпилях.”

Засобами художнього слова правдиво і точно змальовує Коцюбинський головні особливості рельєфу Гуцульщини. Він намагається перелічити породи дерев, види зілля, квітів і

КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

17

всі інші подробиці фантастично-романтичних пейзажів цього краю.

Під час праці на повістю "Тіні забутих предків" автор писав до М.Могилянського 17 листопада 1911 року:

Не знаю, чи воно вдалося мені, але коли б я хоч трохи переніс на папір кольорит Гуцульщини і запах Карпат, то й з того був би задоволений. 1

Величну природу Гуцульщини розкриває письменник у красі вікових лісів, полонин, гір, гірських рік. У пейзажах особливу увагу звертає на колір у тінях, досягає відчуття повітря, прозорости, уникає чорноти:

З-за галузки смереки виглядали зажурені гори, напосні сумом тіней од хмар, що все стирали бліду усмішку царинок. Гори щохвилини міняли свій настрій: коли сміялась царинка, хмурился ліс.

/ "Тіні забутих предків", т.III, стр.142/.

Блакитне небо замазалось сірим, море гір потемніло, полонина погасла і отара овець повзе по ній як сірий лишай.

/т.III, стр.157/.

Сонце залляло овечу вовну, розклавшись веселкою в ній, запалило трави зеленим вогнем, за вівчарами йдуть їх тіні.

/т.III, стр.156/.

1 М.Коцюбинський, Твори в шести томах, т.6, Київ 1961, стр.298.

Коцюбинський, як справжній живописець, накладає фарби одного кольору на фарби іншого кольору і перед нами вимальовується настільки яскрава картина, що ми сприймаємо її безпосередньо, а сприйнявши, надовго запам'ятовуємо. Зображуючи весну в Карпатах, письменник створив прекрасну симфонію зелених кольорів з їх різноманітними нюансами: під ногами у нявок "зеленіє перша трава", "зеленим духом дихнули смереки", "зеленим сміхом засміялися трави", "долом Черемош мчить, жене зелену кров гір". /т.III, стр.149/.

Гуцульщину, мальовничі краєвиди Карпат, побут гуцулів, вимальовував Коцюбинський такими, якими їх бачили самі гуцули, що вірили, ніби природа це жива істота. Задимлена туманами Чорногора виступає в "Тінях забутих предків", як "блакитний привид, що важким своїм тілом давить землю". На весні Карпатські гори "цвітуть вогнями і сірий дим загортає смереки прозорим серпанком". Рудавий мох "ховає в собі позолочену воду літніх дощів". А сонце - "праве Боже лице". "Черемош сердито поблискував сивиною та світив попід скелі недобрим вогнем". "І питається вітер тонко в воринні: Чому ти ся бай не жениш, високий Бескиде?" - "Бо зелена полонинка за мене не піде" - сумно зітхає Бескид"/т.III, стр.144,149,152,156,157/.

Про те, як Коцюбинський вдало використовує здатність слова виступати в певному значенні дуже влучно сказав свого

КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М. КОЦЮБИНСЬКОГО

19

часу А. Крушельницький:

Поділля, Чернігівщина і Гуцульщина! - Які далекі, які різні одна від одної землі України! І як легко переходить цей творець від одної до другої! Як своєрідно відтворює він настрої подільсько-чернігівської землі в творі "Фата моргана", полтавської в "Інтермеццо", басарабської в "Для загального добра", кримської в "На камені", якою певною рукою змальовує він гуцульські "Тіні забутих предків."

Праця у філоксерній комісії в Бесарабії дала можливість Коцюбинському змалювати чудові пейзажі Бесарабії. Серед числених пейзажів цього краю, щоразу дивує уміння письменника відтворити типові риси місцевості в якій живуть його герої, злити ці описи не тільки з настроєм оповідання, але й докладно відтворити дану пору року.

Образок "Помстився" - перший твір Коцюбинського, що має за фон чудовий бесарабський пейзаж:

Небо над Галацом жевріло, як розпечене залізо;
широка річка понялася на заході вогняною барвою,
далі зарожівіла, засяяла блакиттю, а там заблищала
сизою барвою холодної криці.

/т.І, стр.147/.

Перед нами яскравий пейзажний опис - зіставлення холодних і теплих кольорів, виразний і чіткий пейзаж південного вечора, що особливо виразно передається спостереженням автора: "Під вечірнім небом пролетіли табуном дикі гуси у

1 -----, Збірник "Михайло Коцюбинський"/до 75-ти річчя з дня народження/ Вінниця. Упорядкував Ф.Федун, 1939, стр.76.

КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М. КОЦЮБИНСЬКОГО

20

плавні на ніч і виповнили повітря диким гуком, що мов відгомін далекого дощу, пронісся понад тихим Дунаєм"/стр.147/. Це спостереження викликає у читача ясне уявлення про прохолоду, вологість повітря, вечірню тишу. Щоб виразніше передати враження заходу сонця, автор домальовує свою картину словами:

"По тихих водах Дунаю, мов лебідь, проплинув парохід і виразно виткнувся на палаючому небосклянові як з чавуну вилитими чорними щоглами."

/т.I, стр.147/.

Нової сили набрала майстерність пейзажів Коцюбинського, коли він починає в своїх творах давати прекрасні описи природи Італії. Перше, що вражає в цих описах - це надзвичайне багатство кольорів. Описи повні світла і прозорости, мають безліч відтінків та збагачені контрастивими плямами рідких темних тонів. Майже всі вони присвячені змальованню мариністичних картин. Море сприймається автором, як символ могутности і краси. Воно постійно персоніфікується словниковий склад мови емоційно забарвлений, живописний, різноманітний. Море - це "синій птах щастя", "поблискує злою блакиттю", "запінилось і кипить", "розцвіталось срібними квітками", "виринали несподівано, зразу, і зворушувало душу своїм радісним світлом, синьою імлою"/"Сон", т.II, 129; "На острові", т.III, стр.246/. В Італії Коцюбинського немов захоплює радість пізнання і прославлення природи в її

найяскравіших формах. У творах з італійською тематикою знаходимо найтонші відтінки кольорів, які не кожен помічає у щоденному житті. Називаючи, наприклад, небо блакитним, ми не замислюємося над тим, що небосхил має неоднаковий колір за різних умов освітлення так само, як і все, що бачить наше око. Але саме на ці зміни в кольорах, що виникають в наслідок різних зовнішніх умов, звертає увагу Коцюбинський. В його пейзажних описах колір того чи іншого предмету чи явища природи змінюється залежно від освітлення, повітряного середовища, забарвлення інших предметів. Італійська природа, як і природа інших країн, виступає в його описах у сяйві сонячних променів, обгорнута темрявою ночі, у м'якому ранковому світлі, в усій різноманітності барв і примхливо мінливих відтінків. У пейзажах Італії знаходимо "синій вогонь", "води горять шафіром", "смарагдом", піна "рожева, наче троянда", гори мають "фіолетові зморшки", "скелі сірі", море "сталеве", вечір накидав на скелі "фіолетовий, або рожевий плащ", "Монте-Мікеле одяглася в червоні базальти", "Везувій наче викинув в море двобарвний прапор: блакитний з рожевим", "коли сонце сідало Іскія чатувала на нього і чорніла в золотому тумані, немов обличчя муринки під жовтим вуалем", дерева "зарожевіли цвітом мигдалів", вдень море "горить синьо-зеленим вогнем", а "небо - сама блакить" /"Сон", т.III, стр.129, 130/.

Сприйняття картин природи й відтворення їх відповідним словом - завдання не легке. Письменникові доводиться не просто накладати одну фарбу на іншу, як це ми маємо в малярстві, а ставити слова в реченні в такі позиції, в яких вони, діючи дають потрібні йому змістові нюанси. Коцюбинський досконало справився з цим завданням. Е усіх місцевостях, куди його закидала доля, він пильно вивчав природу, всюди робив цікаві й цінні спостереження, уважно й наполегливо працював над добром слів. Розкішна своїми барвами природа в його творах дала нам великого пейзажиста, під рукою якого слова набирають більшого значення, як пензель художника. При змалюванні природи Коцюбинський бере до уваги:

Погода /ясна, похмура, тепла, холодна, волога, суха /.
Небо /хмарне, ясне, прозоре, похмуре, гаряче, пори року/.
Дерева /їх розміри, форма, крони, стовбур, порода, пори року, освітлення/.

Листя /колір, стан, форма, величина, перебіг тіней/.

Річка /течія, глибина, ширина, форма, колір води в залежності від глибини та освітлення/.

Береги /рослинність, ґрунт, форма, положення, освітлення/.

Ґрунт /ґатунок, рослинність, поверхня/.

Галевина /форма, рослинність, місцевість, величина, пори року, освітлення/.

КРАСА ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

23

Звуки /шелест дерев, листя, трави, пташиний спів, шум вод,
шум крапель дощу, подув вітру, пора дня чи року/.

Ніч /зоряна, тиха, темна, забарвлення, пора року/.

Зорі /ясні, блискучі, золотисті, холодні, колючі, синяві,
спокійні/.

Сніг /пухкий, білий, молочний, легкий, блискучий, срібний,
синявий, твердий, скрипучий, гладенький/.

Тиша /глибока, мертва, непорушна, глуха, сувора/.

Ці й багато інших деталей майстерно і з великим
тактом враховує Коцюбинський при змалюванні природи, тому
його пейзажі - це високохудожні картини, надзвичайно
естетично й витончено виконані, це прекрасні картини
словопису, що заслуговують на право існувати самостійно,
як мають право на існування в образотворчому мистецтві
пейзажі видатних художників.

РОЗДІЛ II

РОЛЯ ПЕЙЗАЖІВ У ТВОРАХ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

В українському письменстві Коцюбинський займає почесне місце з тими визначними авторами, про яких писав Іван Франко, що "...за своїми героями вони щезають зовсім, а, властиво, переносять себе в їх душу, змушують нас бачити світ і людей їх очима". ... "Вони засідають у душу своїх героїв і нею, мов магичною лампою освічують усе оточення".¹

Пейзажні картини, що являються невіддільним компонентом кожного твору Коцюбинського, підпорядковані найповнішому і всебічному відтворенню психіки героїв, відтворенню їх настроїв і переживань; вони завжди повністю функціональні, співвідносні до людини. Щоб досягти пейзажної досконалості і ваговості їх у творах, авторові довелося пройти довгий шлях творчих шукань. Початок діяльності Коцюбинського тісно пов'язаний з попередніми класиками української літератури: Марко Вовчком, Т.Шевченком, І. Нечуй-Левицьким, П.Мирним, і це відбилося на його пейзажах. У перших творчих спробах Коцюбинського

¹ Іван Франко, "З останніх десятиліть ХІХ в.", Літературно-Науковий Вісник, т.ХУ, кн.9, 1901, стр.128.

пейзажі розгорнуті, детальні з сталими традиційними трафаретами побутової прози. В основному - це описи сільських пейзажів у різні пори року, де переважають яскраві зорові деталі. Автор занадто зосереджується на деталях пейзажів, єдність між картинами опису і психікою персонажів відсутня. Пейзаж у ранніх творах Коцюбинського виступає фоном для народних героїв, все життя яких ніби вписане в рамку природи, тісно пов'язане з владою землі дуже часто контрастує, як у Шевченка, М.Вовчка, І.Нечуй-Левицького, П.Мирного, своєю красою і привіллям з безрадісним існуванням українського селянства.

Перший свій твір "Андрій Соловейко", або "Вченіє світ, а невченіє тьма"/1884/, автор починає пейзажем-контрастом. Розкішна природа навкруги і жахливі умови життя в тих "хатах біленьких":

...ті зелені розкішні садки, ті низенькі біленькі стіни закривають за собою багато гірких сліз, тяжкої нужди, багато безпросвітної темноти людської.

/т.І, стр.310/

В оповіданні годі шукати якихось характерів, психологічного навантаження образів, роздумів героя чи окремого світу людських переживань. Пейзаж відзеркалює духовні інтереси та симпатії автора, який прагне до селянства та живиться настроями села. Пейзаж не бере участі в розвитку характерів, в розвитку дії - це ніби

прозова інтерпретація Шевченкових віршів, бо й епіграфом до кожного розділу взяв він слова Т. Шевченка.

В оповіданні "Дядько та тітка" /1886/ автор змальовує чарівні картини сільської природи, що виступають, як фон до створення ліричного настрою, сільської ідилії, і, разом з тим, контрастом до міського індустріального пейзажу. Контрастом до "міської куряви", "міського смороду", "високих будинків", "мертвого каменю", письменник змальовує місце, де немає "гармидеру, міського шуму і скреготу", а є тільки чудова природа, "левади обсаджені деревами", "зелені, як рай хутори":

Глянеш збоку - зелено, глянеш угору -
зелено, глянеш униз - також зелено. ...тихо тут,
свіжо тут, вільно тут!

/т.І, стр.336/

Описи природи у творі "Дядько та тітка" вдало характеризують обставини дії, конкретність і точність пори року, але не відображують душевних порухів та індивідуальних особливостей героїв, вони майже нейтральні. Ці перші літературні спроби молодого автора різко засудив свого часу співробітник журналу "Кієвская старіна" адвокат Цеслав Нейман, порадивши Коцюбинському лишити справу писання, "не калічити святої нашої мови".¹ Така сувора рецензія,

¹ П.Й. Колесник, "Коцюбинський-художник слова",
Видавництво "Наукова думка", Київ 1964, стр.5.

як відомо, вбила бажання Коцюбинського друкувати ці твори, а невизнання його письменницького таланту дуже прикро його вразило. Протягом кількох років він залишив прозу, пробуючи себе в поезії, а пізніше в перекладницькій праці. Діяльність Коцюбинського-перекладача не охолодила його письменницьких замірів, навпаки, навчила його виходити з власних спостережень, дбати про художню досконалість, допомогла вийти на ширше літературне поле.

У 1891 році Коцюбинський, виїхавши на працю в село Лопатинці, знову починає пробувати себе в прозі. Тут він пише твори: "Харитя", "Ялинка", "Маленький грішник", "На віру", "П'ятизолотник". З названих творів у першу чергу треба відмітити дитячі оповідання "Харитя", "Ялинка" і "Маленький грішник" в яких письменник пробує передати не тільки безпосередність дитячого сприймання і поетичність малечих фантазій, але й дає перші скромні спроби відображення внутрішнього світу дитини через пейзаж.

В оповіданні "Харитя"/1891/ не дивлячись на занадто розтягнений пейзажний опис /т.І, стр.17/ - природа то співзвучна з настроєм героїні Хариті, то контрастує з її внутрішнім станом: "Віють з поля чудові пахощі од нестиглого зерна і польових квіток. І добре Хариті на ниві, і страшно". Красі природи, "морю квіток", "веселій пісні жайворонка", "розкішним килимам ярини" протиставиться внутрішній стан

РОЛЯ ПЕЙЗАЖІВ У ТВОРАХ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

28

Хариті, трагізм її становища: "Вона мусить вижати жито!"

"...нема кому хліб вижати... з голоду згинемо зимою..." / т.І, стр.18/.

Більш вдалою спробою відтворити людську психіку за допомогою пейзажу є оповідання "Маленький грішник"/1893/ в якому радісні пейзажі змальовані автором на протязі цілого оповідання контрастують з умовами життя малого героя твору Дмитрика. За допомогою описів природи автор намагається розкрити психіку Дмитрика, боротьбу його почуттів, дитячу наївність, безпосередність, непостійність характеру. Принцип контрасту між радісними пейзажами ранньої весни та тяжким життям бідної родини й психологічним станом Дмитрика можна простежити за схемою.

Пейзаж:

"Сонечко підбилося вже височенько і пригрівало". "Була відлига, з стріх капало, з горбка збігали, мов весною, струмочки талої води, горобці весело цвірінькали". Все навкруги було таке радісне, веселе..."

Бідність родини:

"Слаба не слаба - увесь день мусить носити воду, заробляти на хліб". "...хлопчик вискочив з душної низенької хати, що по самі вікна влізла в землю. Надворі було краще, ніж у хаті". "На Дмитрикові була стара руда материна юпка з клаптиками вати, що висіли крізь дірки з пошарпаної одежини..."

Психологічний стан Дмитрика:

"Дмитрик був сумний. Він стежив очима за матір'ю, що, зігнувшись під важкими відрами, повними води, переходила вулицю". "...на хвилинку йому жаль стало неньки..." "Та не така була погода, щоб смуток затримався в його серці". "...з пам'яті Дмитрикової вилетіли десь і мати, й наказ її сидіти вдома." /т.І, стр.133/.

РОЛЯ ПЕЙЗАЖІВ У ТВОРАХ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО 29

Любов Дмитрика до природи, потяг до волі, до "ясної високості" і "жеботіння струмків" - це та позитивна риса в його характері, яку автор намагається увесь час підкреслювати. Вона пом'якшує провину Дмитрика перед матір'ю й підводить до думки, що його "гріхи" зроджені не злого волею, а умовами життя.

Коцюбинський вживає контрастні пейзажі в повісті "На віру" /1891/. Вони допомагають глибше розкрити настрій героя твору Гната: "...чудова майова ніч"; "тихе повітря дихало пахощами"; "цвіли яблуні"; "тьохнає аж розлягається в садку соловейко". Серед чарів весняної ночі, серед краси, миру і тишини в природі, автор змальовує розбурхані почуття Гната, його сварку з жінкою, його тугу за згубленим щастям та бажання цього щастя. Весна збуджує в Гната ніжні почуття - перед ним виринає образ коханої Насті, з якою колись ледве зійшлись і розлучились. Тиша в природі, її краса допомагають заспокоїтися. У цьому оповіданні Коцюбинський вперше вдало персоніфікує пейзаж відповідно до збурених почуттів героя. В епізоді, коли Гнат йде до суду, автор подає паралель між психічним станом героя і станом природи. Хоч, здається, Гнат і спокійно йшов полагоджувати справу свого розводу з жінкою, але в душі він півсвідомо хвилювався. До цього стану героя автор подав образ спокійного молодого лісу, що манив тишею й спокоєм, але верховіття якого мав у своїй владі вітер.

РОЛЯ ПЕЙЗАЖІВ У ТВОРАХ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

30

Під впливом природи Гнат заспокоюється. Заколиханий лісовим шепотінням дістає духову наснагу. Краса лісу, тиша і спокій примусили його мріяти. Під впливом природи, "гармонії лісового шепотіння", "мелодійного шелесту листя" виникають у героя відповідні асоціації - бажання "тихого раю" в особистому житті. "Солодкі мрії колихали його серце".

З метою відтінити красою природи психічні переживання й цілий ланцюг настроїв героя і в той же час позбавити пейзаж людськими переживаннями, Коцюбинський намагається змалювати природу з особистих почувань Гната. Гнат мріє про свою кохану Настю. Він бачить її всюди. Для нього вітер не просто віяв, він женихався до ліщини, мов козак до дівчини. "...орлом налітав на зелену ліщину, обіймав її, мов козак дівчину, а ліщина, соромлячись, відхиляла від нього свої віти і мов шепотіла круглим м'яким листом: "Пусти, не чіпай, осоружний!"/т.І, стр.36/. Гнатові "навіть привиділось з-за зеленого віття лагідне обличчя милої з повними устами та великими сивими очима"./т.І, стр.36/.

В оповіданні "П'ятизолотник"/1892/, на відміну від попередніх творів, Коцюбинський перший раз уникає довгого пейзажного опису. На початку твору він подає, позбавлений деталізації, пейзаж-інтродукцію:

Смеркалося. Рожевий на заході край неба м'яким блиском осяяв морозне повітря; останнє світло помершого дня, продершись крізь шиби до хати, ледве-ледве змагалось з сутіннями..." /т.І, стр.88/.

РОЛЯ ПЕЙЗАЖІВ У ТВОРАХ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

31

Інтродукція-пейзаж готує читача до сприйняття розповіді про те, що: "От лежить на полиці останній буханець хліба, а в діжі, де була мука, лиш пилочок біліє насподі... Пейзаж у цьому оповіданні служить фоном для зображуваних подій, допомагає докладніше усвідомити психіку старих селян Хоми і Хими; викликає певну оцінку відтворюваних явищ і є своєрідним їх викриттям. Автор немов розв'язує питання гармонії між людиною і природою. Все густіше нагнічується настрій журби і горя: "борошно минулося..." й тільки хліба "що на полиці". У цьому оповіданні стан природи тісно пов'язаний з картинами людського життя, співзвучний з настроями й матеріальним станом бідної родини. У пейзажі похмурої, холодної, злої природи закладені риси ідейного й емоційного напрямку усього твору. Пейзаж викликає тривожні почуття, змушує героїв твору виявити свої внутрішні почуття: "І знов стало тихо в хаті. Старі, хоч нарізно та все про одно думали: свій хліб минувся, а купити нізащо..." /т.І, стр.89/.

Якщо в попередніх творах Коцюбинський майже завжди коментує від себе душевний стан персонажів, а міркування персонажів і пейзажі ще не пов'язані нерозривно з основною проблемою твору то в "П'ятизолотнику" автор намагається всю свою увагу зосередити на думках і переживаннях героїв. Для того, щоб відтворити їхнє світосприймання, він добирає не тільки відповідну лексику, синтаксичні форми, розмовні

інтонації, але й психологізує стан природи. У цьому оповіданні художні особливості, які тільки зарисовувалися в попередніх творах, виявилися набагато яскравіше.

У Вінниці /1893/ Коцюбинський пише свій твір "Ціпов'яз", який тематикою не відрізняється від інших творів, написаних у цей період, але пейзажна рамка, яку автор вживає у цьому оповіданні, варта уваги своєю доцільністю. Оповідання "Ціпов'яз" починається й закінчується похмурим, забарвленим у чорні понурі тони, осіннім пейзажем, що оформляє сумний мотив, безнадію селян у спробах дістати землю, працю, хліб. Пейзаж виступає як один з особливо важливих дієвих засобів відображення дійсності, допомагає авторові відзеркалити не тільки життя і настрої пореформеного українського села, але й почування та настрої головного героя твору Семена. За допомогою похмурої пейзажної рамки, як головної сили твору, Коцюбинський розкриває перед читачем крах ілюзій бідного наймита Семена, безнадійність його сподівань стати самостійним господарем на власній ниві:

І знов перед Семеном пооране поле з ярами та видолінками, ще чорнішими, ще сумнішими. І знов Семен-наймит, орючи панську ниву, погукує на чужі воли.

/т.І, стр.132/.

Пейзажний вступ на початку оповідання накреслив розуміння образу Семена - кінцевий пейзаж остаточно розкрив цей образ.

Пейзаж у творах Коцюбинського набирає все більшого значення. З кожним новим твором Коцюбинський вносить в пейзаж щось нове, важливе. Поступово нагромаджуючись це нове, в кінці 90-х років проявляється уже широко і з великими майбутніми можливостями.

Роки праці в Бесарабії у філоксерній комісії дали Коцюбинському багато матеріалів для оповідань не з української тематики. З творів цього періоду особливо вирізняються своїми пейзажами твір "Для загального добра"/1895/, що побудований на фактичних матеріалах роботи письменника в філоксерній комісії.

Особливості пейзажу в творі "Для загального добра" полягають в тому, що малюючи радісні картини виритих виноградниками гірських долин чи трагічні картини винищення виноградників, Коцюбинський враховує психологічний стан героїв і через їх сприймання відбиває природу. Це оповідання заслужило на прихильну увагу літературної критики як своїм ідейним спрямуванням, так і художніми якостями. На конкурсі "журналу "Зоря" воно було відзначене нагородою. У зв'язку з цим Ів.Франко писав:

Оповідання се... малює /і додамо, малює розкішними фарбами/ життя селян молдаван бесарабських... Сцени життя молдаван в оповіданні змальовані дуже гарно, а такі малюнки, як поїздка хазяїна з жінкою і дітьми на виноградник, як палення вирубаних виноградників і розпука жінки

хазяїна назавсідги врізуються в пам'ять читача - так вони ярко і пластично змальовані автором.¹

У першому розділі твору письменник, не шкодуючи фарб, малює картину родинного щастя і достатків. Гордий з свого становища Замфір - голова родини, скидається у нього на "римського патриція" "з міцним станом... грубими від напруги жилами..." Радість хлюпає через край. Вона виливається на винограднику сміхом дітей, солодкими мріями господарів. Загальному щастю і радощам господарів підпорядкований пейзаж. Всюди, куди оком кинь, виднілось "зелене море виноградників", "розкішні крислаті куші з буйною лозю, обліплені лапатим листом, вкривши підгір'я, сипались на гору звисали гірляндами...", здавалось, що якась "могутня зелена хвиля залляла підгір'я шпичастих гір, п'ялась догори, до тих жовтих шпилів..." Там, під листям, цілі скарби, цілі купи розкішних кетяг так і обліпили куш, так і вгинають лозу під непомірною вагою". "...і радісно б'ється Замфірове серце, а очі сміються до здорових грон".

В ім'я "загального добра" філоксерна комісія знищує Замфірів виноградник, знайшовши там філоксеру, вкрай розоряє тим господарство, прирікає родину на голод. Наслідки катастрофічні й справляють страшне враження. Ефекту досягає

1 Ів.Франко, Літературно-критичні статті", Держ - літвидав України, Київ, 1950, стр.334.

Коцюбинський не тільки зображенням трагедії родини, але й напруженням, наростанням подій в творі, сильною вражаючою розв'язкою, в якій пейзаж являється важливим компонентом, що допомагає розкрити читачам ідею твору, емоційно вплинути на нього. В чорному димі, "що здіймався до неба" побачив Замфір страшну картину - повний контраст до попереднього "зеленого моря виноградників":

На доброму шматкові виноградника, оголеному від зрубаних кущів, стирчали невисокі пні, порубані та поранені немилосердною сокирою...

/т.І, стр.223/

Життя для Замфіра втратило свою красу. Перед нами вже не життєрадісна людина з подобою "патриція", щасливим лицем і мріями:

Якось знемога, якесь знесилля опанувало його... він відчуває себе кволим, таким безпорадним, таким розбитим. Замфірові здається, що йому відтято руки й ноги, та кинуте в якусь глибину, на дно річки.

/т.І, стр. 225/

Про природу в творі "Для загального добра" можна сказати, що вона співзвучна з психікою персонажів та є фоном на якому розгортаються події.

У творі "В путях шайтана" /1899/ Коцюбинський зосереджується лише на образі головного героя, на розкритті його почувань. За допомогою пейзажу він розкриває внутрішній стан татарської дівчини Емене - бере лише один епізод з її життя - настрій святкової нудьги. Пейзаж у цьому

оповіданні гармонує з почуваннями Емене, підсилюючи і відповідно їх забарвлюючи. Дівчині нудно. "Круг неї тиша і мертвота, як на землі так і на небі..." "В самому повітрі розлита нудьга; про нуду тихо дзюрчить струмок по камінчиках подвір'я, од нуди скаче на ланцюгу старий пес..."

"Паралельність між настроєм Емене і природою особливо підкреслюється автором одноманітністю звуків у природі, що також відповідають її настрою.

Емене: "З лінивими рухами одаліски вона потягнулась... апатично обвела округ себе очима."

Природа: "Одинока жаба вилізла з калабані і зрідка мелян - холійно кумкає... На темних лапатолистих фігах звязато, мов сотні тріскачок, до одуру, до самозабуття тріщать цикади".

/т.ІІ, стр.8/

Поведінка Емене, її психічний стан порівнюється й утотожнюється автором з явищами природи. Коцюбинський відтворює найнезначніші рухи почуттів і настрою Емене, процес переходу від одного душевного стану до іншого: "...грішні думки путаються в голові дівчини..." Паралельно до її "грішних думок" про коханого створено письменником і відповідний сексуально забарвлений пейзаж: Море - "А воно невинне й чисте, як дівчина, в сліпучо-блакитних шатах, з низкою перлів-піни на шиї, радісно усміхається до берега і пеститься, і тулиться до нього, немов кохача істота"/стр.12/.

РОЛЯ ПЕЙЗАЖІВ У ТВОРАХ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

37

Правдиві особливості пейзажної майстерности Коцюбинського найповніше виявилися в його творах 1900-1912рр. Функції пейзажу у творах розширилися, стала іншою його загальна тональність і структура. Пейзаж збагатився слуховими образами, замість описовості з'явилась динаміка, рух. З листів і автобіографічних даних письменника довідуємось, що він все більше захоплюється перекладною літературою французьких натуралістів і модерністів, творами скандинавських письменників. Під впливом модерних течій Заходу Коцюбинський стає на початку XX ст. одним з передових представників українського модернізму в прозі, який особливо проявив себе в художньому оформленні його творів та в глибокому розкритті людської психіки.

З цього приводу І.Моринець в статті - "Фата моргана в основних стильових виявленнях" зазначає:

Коцюбинський, почавши літературну діяльність під впливом тогочасної літературної традиції, в міру свого зростання, швидко починає відштовхуватись від цієї традиції, і на початку XXст. він має вже виразне обличчя представника українського літературного модерніста.¹

Микола Глобенко в статті "Доба модернізму" підкреслює, що Коцюбинський "...в 1901 році міняє манеру під впливом модерних західньо-європейських авторів, вносячи в свої твори імпресіоністичні засоби; розлогі описи змінюючи нотуванням вражень героя, які часом плывуть. ніби

1 Збірник праць про М.Коцюбинського", т.І1931, ст.115

випадковими асоціаціями; події передаються крізь призму свідомости персонажів; іноді "дійовою особою" стає пейзаж"¹.

В оповіданнях Коцюбинського зрілого періоду за допомогою пейзажу, тільки, наприклад, через його забарвлення, розкривається широка гама людських переживань, почувань, настроїв, симпатій і антипатій у творах "Він іде", "Фата моргана", "Сон". Значення пейзажних деталей у творах Коцюбинського починає виходити далеко за межі суто пейзажних. Пейзаж стає одним із дієвих засобів створення характерів. Письменник немов ловить зором і слухом найдрібніші явища природи й сплітає їх у нерозривне ціле з людськими переживаннями. Передає мовою звуки, шелести, зміни в природі - передає слова так, як їх ловить вухо, з найменшими відтінками.

Твором, що являється зразком глибокої психологічної аналізи можна назвати "Лялечку"/1901/. В оповіданні "Лялечка" знаходимо поглиблену психологічну характеристику, в створенні якої велике значення має пейзаж. Про цей твір рецензент журналу "Современник" писав у 1911 році:

Треба мати в душі багато свого особливого світла, щоб розповісти такі утерті сюжети свіжими фарбами і зробити цікавими і захоплюючими нові варіанти їх розв'язання².

1 Енциклопедія Українознавства, видання Наукового т-ва Шевченка, Мюнхен-Ньюйорк, 1949, стр. 768-775.

2 З. Коцюбинська-Сфіменко, Вивчення творчості Коцюбинського, Радянська школа, Київ-Львів 1952, стр. 81.

Своєрідний настрій у новелі "Лялечка" значною мірою створюється тільки за допомогою описів природи, які у цьому творі передаються через відчуття вчительки Раїси - зорові, слухові, дотикові, нюхові. На особливу увагу заслуговує опис наростання грози, який виразно і гостро передає тривогу "зухвалої вчительки", її психічний стан. У картині наростаючої грози, особливо відчутний композиційний зв'язок між явищами природи й її натхненною, екзальтованою душею. Персоніфіковані сили природи гармонують з людською природою і відразу настроюють читача під лад її думок і переживань.

Раїса:

"Ще з самого ранку Раїса почувала якусь тривогу в тілі".

Природа:

"Небо і земля стемніли, на обрії з'явилась чорна смуга".

/т.II, стр.39/

Раїса:

"Все більше хвилювалась... забила у кут, далеко від вікон, і здригалась кожен раз, коли вікна раптом блакитніли від сильної блискавки..."

Природа:

"Околишня тиша насичена була тривогою, жахом, навіть

РОЛЯ ПЕЙЗАЖІВ У ТВОРАХ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

40

тепле повітря мовчало, як злякана дитина".

/т.II, стр.39-40/ .

Раїса:

"Раїса скорчилась уся і забила у куток, з німим жахом чекала катастрофи".

Природа:

"Тим часом пальба ставала частішою. По небу літали вогняні стріли, червоні змії, цілі клубки полум'я".

/т.II, стр.40/.

Душевний стан героїні автор порівняв з грозою.

Подав наростання її почуттів, кульмінацію і спад цих почуттів паралельно з природою: "І раптом небо пойнялось вогнем, розкололось посередині і з страшним тріском завалилось на землю, церква похитнулася, стіни в школі розсипались, і все щезло і затихло..." Про стан природи в оповіданні "Лялечка" можна сказати, що він гармонує з настроєм героїні, хоч і викликає у неї неприємні асоціації.

У цілому малюнки природи і життя селян у творі "Лялечка" змальовано в похмурих тонах. Соціальний стан людей показується через пейзаж:

Хати здебільшого були старі, чорні, з чорними, порослими мохом стріхами. По дворах стояли багна й зеленасті калюжі. Вулиця теж блищала бажрами. ...І житла і люди, що вічно риються в землі, прийняли, ввиждось Раїсі, колір землі, здавалися деталями мертвої природи.

/т.II, стр.33/.

На цьому непривітному фоні "розляглося поле, рівне, сіро-зелене, на якому червона спідниця робітниці, здавалась одинокою польовою квіткою"/стр.33/. Це не лише малюнок природи, але й певний настрій у її сприйнятті. Пейзаж поєднується з загальним настроєм оповідання, через картини природи передаються людські почуття. У цьому безперечний успіх Коцюбинського.

Співзвучні з думками й настроями героїв пейзажі в творі "Дорогою ціною"/1901/. Картини природи автор вкрапляє кусками в різні місця художньої тканини твору так, що вони підсилюють і сприяють розкриттю теми, ідеї, психіки персонажів, визначають місце дії. Картина ночі в степу цілком відповідає настроєві Остапа, коли він вільний, сповнений надії знайти кращу долю за межами батьківщини, втікає з свого села. Під впливом вітру, що "дихнув зі сходу" йому "...враз зробилося весело, легко. Він почувся на волі".

У подіях і вчинках, подоланні труднощів, розкриваються характери дійових осіб, а пейзажі повністю підпорядковані цій меті: описи темної осінньої ночі, коли "густа мряка чорним запином едала з небом спалену сонцем полонину", коли "густий морок виповняв глибокі чорториї", а "близько, зараз тут, дихала холодною вогкістю річка..." і "сіяв дрібненький дощик..." "...сірі непривітні плавні з сухим очеретом" - все це відповідало нерозважним настроям

РОЛЯ ПЕЙЗАЖІВ У ТВОРАХ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО 42

втікачів, вони ніби відчували ті невдачі, які чекали на них. Особливо показовий пейзаж твору, що супроводить переживання Соломії, коли вона вночі опинилася в глухих плавнях Дунаю. У цьому випадку Коцюбинський досягає глибокого ефекту якраз через тісний зв'язок між явищами природи і психічним станом Соломії. Природа обумовлює враження Соломії. Гнітючі картини впливають на її душевний стан, охоплюють невимовним жахом. Навкруги болото, шелестить "сухий очерет", а "чорний морок оточував її з усіх боків, слався перед очима, висів над головою, заповзав під шкіру, виповняв її всю та гнітив серце..." /т.ІІ, стр.84/.

Безвихідність положення Соломії увесь час підкреслюється динамікою явищ природи, які вона суб'єктивно сприймає, налякана тим, що їй чекає в цих чужих плавнях, коли помре її коханий Остап. "Він жив, той морок, рушався, дихав, шептав щось тисячними устами, безперестанно, уперто, з посвистом, як стара баба. Соломія сиділа перестрашена та прислухалася, про що шепоче морок" /т.ІІ, стр.84/.

Пейзаж тут не лише деталізує й уточнює події, а й характеризує найменші зміни в психології героя. Причому характеризує не взагалі, а саме зараз у хвилину дії. Думки Соломії - це не думки реально думаючої людини. Це напівмарення особи, яка має до краю збуджену уяву. Її втомлена свідомість сприймає шерхіт очерету за "шепіт мороку", що жив

і прорікав їй нещастя:

Шу-шу-шу... - починав він здалека, -
 шу-ш-шу... озивалось тут коло неї, - шу-шу-шу...-
 шепотіло все разом - а пощо було клясти...
 шу-шу-шу..., а тепер умре... побачиш - умре...
 шу-шу-шу...

/т.II, стр.85/

Все змислове навантаження цих коротких, напружених, обірваних речень обернене в психологічне заглиблення і ніби фіксує процес думання, переживання людини. Все це свідчить, що під пером зрілого Коцюбинського пейзаж стає активним засобом художньої характеристики. Настільки активним, що дозволяє схарактеризувати не лише зміни в психіці персонажа, а й відчутти драматизм дії. Саме тому, оповідання "Дорогою ціною" високо оцінив шведський літературознавець А.Йенсен. Він назвав цей твір класичним, "А ля Тарас Бульба"¹ і саме його вибрав для перекладу на шведську мову.

В оповіданні "На камені"/1902/ Коцюбинський змальовує цілу гаму настроїв, безодню почуттів, що захлістують героїню твору Фатьму. Серед них велику роль в її настроях відіграють фізичні потягнення, що знаходять в оповіданні трагічний кінець.

1 З листа А.Йенсена до М.Коцюбинського від 5.5. 1909 року. Н.Л. Калениченко, Михайло Коцюбинський /Життя і творчість/, Видання Академії Наук УРСР, Київ, 1956, стр.86.

У творі "На камені" Коцюбинський дає переважно зорові враження від природи, при чому цю природу можна назвати найголовнішою дієвою особою, що передає певний настрій і надає психологічного забарвлення цілому оповіданню. Про нього писав свого часу свій відгук В.Короленко у листі до М.Михайловського, що "це дуже гарненький талановитий нарис, ледве чи не кращий з-поміж усіх оповідань цього автора".¹ Картини життя в ньому передаються через розкриття внутрішніх душевних конфліктів. Пейзажні малюнки найбільше пов'язані з почуттями й психічними переживаннями героїні твору. Їй все неприємно в цій місцевості, куди, далеко від рідного краю, завіз її багач Мемет, купивши собі за жінку. Їй осоружні і чоловік, і скелі, і море, яке "панує тут над усім". В її перечуленій і збудженій на цьому пункті уяві, море - це жива істота - воно служить не на її користь, воно - спільник ненависного їй чоловіка, воно закрило їй дорогу до рідного краю, тримало її в полоні. Море "вночі дихає, як слаба людина...", "в годину дратує спокоєм, в негоду плює на берег, і б'ється і реве, як звір, і не дає спати..." "Від нього не втечеш, не заховашся,

¹ Микола Грицюта - Михайло Коцюбинський /літературний портрет/. Державне видавництво Художньої Літератури, Київ, 1961, стр. 51.

воно скрізь, воно дивиться на неї..." немов прорікає Фатьмі, що стане для неї могилою. "Каламутне море скаженіло, ревло" -віщуваючи майбутню драму. "І, навпаки, воно прийняло зовсім інший вигляд, стало лагідним і спокійним, "зливалося з сонцем у радісний усміх" - коли загинули Фатьма й Алі. Море в творі має символічне значення. За допомогою морського пейзажу автор глибше розкриває психологічний стан головного героя твору Фатьми, її нудьгу, тугу, безвихідність положення, нещасливе особисте життя. Поруч зненавидженого Фатьмою пейзажу, Коцюбинський змальовує інший пейзаж, дорогий і милий для неї - батьківщину, що вимальовується в уяві Фатьми, як "чарівний світ", де в "глибоких долинах, зелених від винограду і повних сивої мли, тіснились кам'яні громади, рожеві од вечірнього сонця, або синіючі густим бором"/т.II, стр.120/. Природа тут визначає враження Фатьми: вони виступають у творі світлими й величними або гнітючими. Природа важливе джерело вражень - це головна сила цього твору.

Найхарактернішою рисою пізніших описів природи в Коцюбинського є те, що він відходить від традиційних пейзажних забарвлень і шукає індивідуалізуючих кольорів. Колір в його пейзажах набуває величезної ваги. Забарвлюючи пейзаж в ті чи інші кольори, Коцюбинський враховує не лише сам колір, а й настрій героя твору у певну хвилину -

психологізує кольорит пейзажу. Розкриття настрою, уподобань і антипатій героїв за допомогою відповідного пейзажного забарвлення - найхарактерніша риса пейзажних описів Михайла Коцюбинського періоду 1900-1912 рр.

Надзвичайно виразно можна відчути вицезгадані особливості пейзажу в образку "Він іде"/1906/ в якому описано епізод жидівського погрому. Своєрідний настрій похмурости, напруження й зловіщости у творі значною мірою створюється за допомогою пейзажу, намальованого автором червоним і чорним тривожним кольором.

З кожною хвилиною зростає напруження жахливого чекання погрому, посилюється тривога і муки жидівського населення. Пейзаж віщує наближення страшних подій. Сонце забарвлює безлюдне місто в криваво-червоні тони. Незабаром його останні сліди зовсім зникають, а нависла над землею ніч затоплює все навкруги понурою імлою:

Сонце росло, палало і тихо спускалось
додолу. Червоний туман уставав на заході, і немов
криваві примари, насувався звідти на місто.

/т.II, стр.221/.

В оповіданні весь час виділяється пейзажна деталь - червоні маки. Автор згадує про них на початку оповідання: "Червоні маки росли вгорі на карнизах, вітали гостей усміхом". В кінці твору значення образу "червоні маки" розкривається: "...маки, такі страшні, червоні...як людська

РОЛЯ ПЕЙЗАЖІВ У ТВОРАХ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

47

кров..." Кривавий пейзажна гама має завдання передати тривогу, що росла в серцях жидівських людей, підсилити розкриття страшного змісту подій, накласти на них символічний відтінок:

Беззвучною процесією пройшли вони поміж спустілими мурами, лишаючи на камені гарячі червоні сліди та одбиваючи у шибках вікон свої криваві обличчя.

/т.ІІ, стр.240/.

Коли б добігти, коли б сховатись, щоб вже не чути дзвонів, червоних дзвонів, що мчать навздогін, б'ють в саме серце, скачуть й регочуть, як божевільні.

/т.ІІ, стр.227/.

Яскравий, свіжий, сяючий виступає пейзаж в оповіданні "В дорозі" /1907/. У цьому творі Коцюбинський зосереджує свою увагу на змалюванні психіки героя твору Кирила. Пейзажні описи організовує так, що вони виступають дійовими, активними, допомагають якнайповнішому розкриттю людського характеру. Незвичайна краса природи робить зрозумілим і обґрунтованим психологічний злам, що стався в Кирила. Вона увиразнює красу молодости й безтурботного "тихого щастя", яке вабить Кирила. В оповіданні автор поставив собі завдання змалювати життєвий конфлікт героя, який при всіх своїх ваганнях і непослідовності між особистим щастям і громадським обов'язком, залишається вірним своєму обов'язкові, підпорядковує особисте громадському. Про це оповідання Н. Я. Калениченко пише:

РОЛЯ ПЕЙЗАЖІВ У ТВОРАХ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

48

Новела "В дорозі" - яскравий приклад поєднання всіх особливостей стилю Коцюбинського. Глибоке психологічне вмотивування найтонших душевних порухів і всієї поведінки Кирила. 1

Коцюбинський детально спинається на психологічних конфліктах, на внутрішньому світі Кирила, який зазнав тимчасових вагань між тим "мусиш", і потягом до краси природи, принадности жінки, чару слова. В образі Кирила письменник показує жадобу щастя. Прекрасна молода дівчина Устя, чаруючі чернігівські степи, пора року, гармонують з настроєм Кирила, який хоче забути атмосферу боротьби й небезпеки. Поступово створює Коцюбинський конкретні обставини, в яких непомітно підкралося до Кирила нове для нього почуття - пізнання радощів молодого життя, нагода проміняти тривожну атмосферу обов'язків на особисте щастя. За допомогою пейзажу Коцюбинський ставить Кирила в положення яке заставляє його забути про громадські обов'язки і пригадати права молодости:

Красу природи і її спокій пив хтиво, як спраглий воду, без думки і без сумніву, як щось належне, загублене щось і знайдене знову.

/т.II, стр.261/.

Важлива композиційна функція пейзажу набирає особливо переконливого значення у відтворенні автором

1 Н.Л. Калениченко, "Михайло Коцюбинський", Видавництво Академії Наук УРСР, Київ 1956, стр.149.

РОЛЯ ПЕЙЗАЖІВ У ТВОРАХ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

49

зародження молоді любови Кирила та Усті:

Лежали у високій траві, серед моря квіток
і роздивлялись... Се була оргія квітів і трав,
п'яний сон сонця, якесь шаленство кольорів, пахощів
і форм...

/т.II, стр.263/.

Гама кольорів і відтінків квітів, определено
точних, ори гінальних: "жовтіли черевички", "дрібна потен-
тиля, як зерна золотого піску", "топольки вероніки, то сіро-
блакитні, то густо-сині", "червоні помпони конюшини",
"пахучий чебрець", "кашка", "похмурий звіробой", "петрів
батіг", "жовта кульбаба", "берізка", "деревій", "собача
рожа", "біло-рожеві, червоно-сині і жовтогарячі квіти" -
це багатство і різноманітність кипучого життя природи під
рікою спостережливого і тонкого художника в яскравім пейзажі
в багатстві живописно-колірних епітетів, в точно підміченій
грі нюансів, нестримно кликали до себе молодих людей, які
бажали щастя:

Устя лежала і гризла якесь стебло, а Кирило
нагнув до себе кущ зілля й припав до нього гарячим
обличчям. І от без слів, без намови очі їх стрілись,
як чотири найкращих квітки, і уста простяглися до уст.

/т.II, стр.263/.

Для побудови характеру своїх персонажів, Коцюбинський
використовує відтінки, контрастність барв. Пейзажі немов
взаємодіють з персонажами, з оточенням, з подіями. Про Устю:
"Вода позволяла дивитися на її ноги, такі білі, як віночок

нарциса"; "По блакитній воді пливли й щезали легенькі хмари, а вона здавалась одною з них - рожева, прозора, позолочена сонцем"/т.ІІ, стр.262/. "Він не міг одрізнити її од шелесту лісу, од льоту хмар, запаху зілля"./т.ІІ,стр.262/

Навело Коцюбинського "Інтермеццо" /1908/ не можна собі уявити без пейзажу. М.Грицута зазначає, що "це одна з найпрекрасніших поезій письменника в прозі".¹ Це психологічний твір, в якому талановито відтворено настрій ліричного героя - мистця. У ньому, як і в оповіданні "В дорозі", головний герой втомився від "вічного мусиш" і рішив спочити серед зелених піль. Коцюбинський подає аналізу життя героя, який спочатку прагне тільки до самотності, тиші і відпочинку. Герой твору - це сам автор, який писав до Аплаксиної з села Кононівки:

Читаю велику книгу природи і, коли навчусь дечому, буду писати. З того часу, як опинився в повній самоті, відчуваю, як я дуже втомився душею. Не фізична втома, а душевна. Не хочеться бачити людей, вести розмови. Хочеться скинути з себе всю хвилю людського бруду, який непомітно заливав твоє серце, хочеться очиститися і відпочити." ²

¹ Микола Грицута, "Михайло Коцюбинський" /Літературний портрет/, Державне видавництво Художньої Літератури, Київ, 1961, стр.112.

² Там же, стр.109.

Саме ці настрої відбилися у новелі "Інтермеццо":
 "Хотілось би якомога більше залишити в оповіданні
 Кононівського колориту - се живий шматочок мого життя", -
 писав він у тому ж самому листі.¹

Пейзаж у новелі створено за принципом контрасту.
 Картини чудової природи і сум, песимізм, меланхолія героя.
 У центрі пейзажів стоїть сонце. Тепло сонця пронизує
 "кожну стеблинку", і вона, відібравши в себе сяйво, "вертає
 назад відбитий від себе блиск". Герой твору поклоняється
 сонцю:

Сонце. Я тобі вдячний. Ти сієш у мою душу
 золотий засів - хто знає, що вийде з того насіння?
 Може вогні?! Ти дороге для мене. Я п'ю тебе, сонце,
 твій теплий зцілющий напій..."

/т.II, стр.278/.

Описи розкішної в своєму цвітінні природи:
 "срібноволосі вівса", "соболина шерсть ячменів", "біла
 піна гречок", "волошки, як небо", "золоте поле". Серед
 розкішних піль герой зустрічає хор степових жайворонків і
 намагається збагнути таємницю їх майстерного співу: "Як
 вони оте роблять, цікавий я знати? Б'ють дзьобами в
 золото сонця? Грають на його проміннях, наче на струнах?
 Сіють пісню на дрібне сито і засівають нею поля" /стр.280/.

 1 Микола Грицута, "Михайло Коцюбинський" /Літе-
 ратурний портрет/, Державне видавництво Художньої Літера-
 тури, Київ, 1961, стр.109.

РОЛЯ ПЕЙЗАЖІВ У ТВОРАХ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

52

Персоніфікуючи природу автор досягає враження, що природа живе і діє разом з людиною. Вона наснажує героя, повертає втрачені сили. Чудова природа запашних піль оздоровляє і герой може тепер "вільно поклонитися прекрасному".

У тканину ліричного оповідання втручається дійсність - неможливість "розминутися з людиною". Зустріч з людиною, з тим мужиком, що символізує у творі "усе таке життя жакливе" - змушує героя висловитися: "Ага, людське горе, ти таки ловиш мене!?" Ця зустріч переконує його, що життя без людей неможливе, що дійсне щастя для мистця - це праця для своєї батьківщини і для свого народу. У творі письменник розв'язує питання: письменник і народ; місце його і обов'язок в житті, роль в суспільстві. Тільки серед людей, в боротьбі за їх кращу долю, мистець може знайти своє справжнє щастя.

Картини природи в "Інтермеццо" - це також контрасти із злиденним життям селян. Серед зеленої краси герой побачив "звичайного мужика". Його постать була для нього немов "паличка дирижера, що викликає раптом з мертвої тиші цілу хуртовину звуків..." Крізь цю постать він побачив: "...купу чорних солом'яних стріх, затертих нивами, дівчат у хмарі пилу, що вертають з чужої роботи, брудних, негарних, з обвислими грудьми, кістлявими спинами...блідих жінок у чорних подертих запасках... пранцюватих дітей

всуміш з голодними псами.../т.II,стр.281/. Повна краси і гармонії природа контрастує з селянським убозством, затемнює відчуття краси.

В 1903 році Коцюбинський закінчив свою першу, а в 1910 році другу частину найсильнішого твору з усієї своєї творчості "Фату моргану". Під час праці над повістю, Коцюбинський ділився з друзями не тільки сумнівами, а й плянами, зв'язаними з цим твором. Боявся чи видрукують, "бо тема з цензурного боку дуже слизька". Розпочинаючи працю над другою частиною повісті, у листі від 2 січня 1910 року до Е.Чикаленка, зазначає:

Пишу продовження "Фати моргани". Це буде друга частина. Хочеться змалювати село часів революції і аграрних рухів. Тема дуже цікава, не знаю тільки чи вдасться мені зробити з неї те, що хочу, але працюю. 1

Надзвичайно складний і відповідальний процес створення цієї повісті цілком захоплював письменника: "Я увесь серед своїх героїв, живу їх життям, поділяю їх горе і радості, говорю їх мовою і відданий їх інтересам".² У повісті панує єдність настроїв письменника і його героїв. Ця єдність з особливою силою відображується і відчувається

1 Михайло Коцюбинський, "Твори в шести томах, т.VI, Видавництво Академії Наук УРСР, Київ 1961, стр.150.

2 М.М. Коцюбинський/Матеріали першої наукової конференції пам'яті М.М.Коцюбинського/,Збірник 5, Київ, 1962, стр.8.

також і в сприйнятті пейзажних описів. Пейзаж у повісті олюднений і зв'язаний з суспільними взаєминами й настроями персонажів. Думки автора зосереджені на питаннях життя героїв, їх кривд і горя - він посилює ці враження, створює певний сумний і безнадійний настрій. Зв'язок пейзажу з настроями героїв можна простежити в таких розділах, як: /I-ша частина/ - I, II, VI, X, XIV; /II-га частина/ - I, VII, IX, XIII, XIV, XV. Ці розділи характерні пейзажними картинами, які змальовано автором у світлі тих думок і почувань, які вони викликали у письменника в зв'язку з життям і долею його героїв. Пейзаж являється тим своєрідним тлом, на якому чіткіше виступає людина, її доля, її почуття, її психіка. Для прикладу візьмемо пейзажні картини I-шої частини повісті. На тлі "мертвих руїн" погорілої, закинутої сахарні, що "...розсипалася і заросла травою", бредє сумна постать безробітного Андрія Волика. Кожна деталь пейзажу нагадує йому колишнє, "...викликала перед його очі картину шумливого життя фабрики, і він бачив себе коло вагонеток з цукром або біля апарату"/стр.7/. Більше шести років, як погоріла сахарня, а він все ще "не кидав надії, що ось-ось не видко, як наїдуть пани, усе полагожать і пустять фабрику"/стр.8/. Тісно зв'язаний з ходом дії пейзаж, яскравіше освітлює передісторію Андрія й пояснює його сучасне становище.

Радісні сподівання Волика на відбудову фабрики передаються в картині сонячного ранку:

Природа:

Був сонячний ранок провідної неділі. По церквах дзвонили. Далекі дзвони гуділи в ясному повітрі тихо й мелодійно, і, здавалося, що то дзвенить золото сонця.

Думки і настрої Андрія:

Під впливом мрій його думки пливли далі. Такі легкі, такі прозорі, як весняне повітря.

/т.III, стр.8/.

Мріючи про землю, Маланка говорить про неї з особливою урочистістю, пов'язує з нею всі свої надії. В нотатках до повісті Коцюбинський зазначає, що земля для Маланки-"не тільки хліб, не тільки воля для Гафійки, спокійна старість - земля - поезія".¹ Тому радісним ствердженням краси і сили життя пройнятий пейзаж зеленої левади, що виникає в Маланчиних мріях про землю:

Перед очима в Маланки встала левада - зелена, весела, над річкою... Стоять городи, мов у віночку. Капуста в головки звивається. Квасоля вже пожовкла, вітер шумить поміж високими маківками, гарбузи розляглись, як годовані кабани, а картопля зродила, аж сплітається.

/т.III, стр.15/.

¹ Микола Грицута - "Михайло Коцюбинський", Літературний портрет, Державне видавництво Художньої Літератури, Київ, 1961, стр.73/.

Станом психічної депресії, сумом, безнадією і відчаєм Андрія, Маланки й заробітчан, які "безупинним потоком, брудною, розгрузною дорогою ідуть чорні, похилені, мокрі, нещасні, немов каліки-журавлі, що відбилися від свого ключа, немов осінній дощ" - сповнений прикінцевий пейзаж першої частини повісті: "Ідуть дощі. Холодні осінні тумани клубочаться угорі..." ; "Плачуть голі дерева, плачуть солом'яні стріхи, вмивається сльозами убога земля і не знає коли осміхнеться"/т.III, стр.33/. Щезли надії. Осінні тумани і дощі сприймаються героями твору, як сльози убогства. Картина сумної осені й утотоження природи з людським горем символізує собою повну загибель надій і сподівань героїв. "Як краплі сі, - упали й загинули в болоті дні життя, молоді сили, молоді надії."/т.III, стр.33/. Пейзаж в повісті "Фата моргана" має конкретну композиційну роль, чітке композиційне навантаження - він скерований на глибше розкриття сюжету й ідеї твору. Сіро-чорні тони забарвлення головних пейзажних малюнків допомагають в розкритті ідейного спрямування й психічного переживання головних героїв твору, вони зливаються в одне ціле з загальною психічною тонацією повісті.

Важливе ідейне навантаження несе пейзаж у новелі "Сон"/1911/, де Коцюбинський закликає шанувати життя, оберігати його красу, не псувати його дріб'язковістю, й

не робити з нього "смітника": "Поезія не може жити на смітнику, а без неї життя - злочин". /т.III, стр.139/.

Переказуючи розповідь героя про "свій сон", автор досягає концентрацією яскравих барв максимальної контрастності у змалюванні ускладнених потреб Антона і буденного міщанського оточення: "...все ті ж самі люди, наче потерті меблі у хаті"; "безбарвне обличчя" чиновника із казначейства "щось каламутне"; "липка і темна муть", що осідала на серце, що отруювала його життя, створювало гнітючий, безнадійний настрій.

Пейзажний фон на якому зображено життя міста:

Антін покидає бульвар і виходить на міську площу, де в самому центрі - калюжа. Йому не треба дивитись на місто. Він може глядіти в калюжу і побачити город: важкий білий собор у шапці зеленої бані, цегляний будинок управи і жовті стіни суду. Все це змістилось в одній калюжі.

Настрій Антона:

Щось каламутне осідало на серце. Воно починалося вдома, а кінчалося тут, в безбарвній міській нудоті, як довгий іржавий ланцюг. ...Як в калюжі весь город, так в окремому дні бачив він ціле своє життя.

/т.III, стр.117/.

Нудоті міщанського життя й оточення, що не йде за межі потреби шлунка, що заросло пліснявою і спокоєм, схожим на спокій калюжі посеред міста, Коцюбинський протиставить ідеал прекрасного - чудовий казковий острів -

уосіблення прекрасного світу, про який мріє його герой. Антін відчуває себе чужим в оточенні в якому перебуває, і, навпаки, оживає, "стає співучим" серед розкішної природи таємничого острова:

"... Я стояв ранком на острові серед моря. Високому, прекрасному, гордому. За морем, у синім тумані, потопала стара земля. ... Скільки було блакиті! Ціле море у небі і ціле небо у морі. Од блакитних просторів на душі у мене було блакитно, тепло, просторо.

/т.III, стр.122/

Природа тішить Антонове серце, але без дівчини, яку він зустрів на чудовому острові, та яка в творі є утіленням ідеальності суспільства, закривалась для нього "книга краси". Тоді він "блукав сам... глухий, як скрипка, коли порвались у неї струни, німий, як людина, що несподівано втратила голос... Я її кликав, ту невідому... кликав, щоб разом читати книгу краси, яка для мене закривалась без неї". /т.III, стр.135/.

Для докладнішої побудови й розуміння образу, Коцюбинський вживає контрастності барв. Про героїню сну Антона, Коцюбинський пише: "Я бачив, як у легкім диханні повітря тремтіли над чолом тонкі волосинки у неї, немов вогняні язички, а в озері ока переливалась тепла блакить". /стр.122 - 123/. Або: "...Я любувався, як на тлі моря світився німб золотого волосся"; "І ось раптом на тлі синього моря пропливає корона золотого волосся". /стр.124/.

Пейзаж у творі "Сон" підкреслює не принадність спокою, зображеного тут, як безбарвне животіння, а красу і силу більш високого морального ідеалу в якому домінує потреба прекрасного. Прекрасне, на думку автора, можливе тільки за умов єдності краси природи з красою суспільного оточення. Коцюбинський, який прагнув до краси, людяності і добра, шукав їх у людському житті, мріяв про них у своїх творах, вкладав у думки і почування героїв.

У 1911 році виникла у Коцюбинського чудова романтична повість "Тіні забутих предків", в якій автор змальовує прегарні своєю красою краєвиди Карпат, побут і звичаї оригінального народу - гуцулів. Образи повісті овіяні казковістю, передають екзотичну, чарівну красу людей і природи. Ідея повісті - хвала природі, чистоті людських взаємин і почуттів. Цьому підпорядкований і пейзаж.

Герой твору Іван, що виріс на лоні природи, наділений автором рисами безпосередності, добра, широти, вірності і безкористності в стосунках з близькими людьми, оточенням. Його образом автор немов закликає до єдності світу природи із людським середовищем, вбачає в такому з'єднанні здійснення своїх мрій про людство - людина від природи прекрасна - її псуєть егоїстичні стосунки. Доказ віри письменника в свої переконання, в перемогу прекрасного

змальовано кінцевим епізодом повісті, коли герой твору Іван, порвавши на деякий час з природою, з тим світлом, що освічувало його душу й виховало у нього почуття прекрасного і безкорисного ставлення до людей, повертається розчарований і духовно знищений на лоно природи, йде знову немов на єднання з світом добра і краси, заспокоюється і знаходить згублену рівновагу: "Йому було добре, він ішов за її сміхом, за її щебетанням дівочим, не боячись нічого, легкий і щасливий, яким був колись. Всі його клопоти і турботи, страх смерті, Палагна і ворожий мольфар - все кудись щезло, все одлетіло, наче ніколи нічого такого не було". /т.III, стр.182/.

В оповіданні "Коні не винні" /1912/ розкриває Коцюбинський образ поміщика-ліберала Аркадія Малини, який на словах немов визнає законні права селян на землю, але у вирішальну хвилину, коли цю землю, насправді, треба було їм віддати - шукає захисту у влади.

Основну увагу в цьому оповіданні автор спрямовує на розкриття психології головного героя. З цього погляду важливе місце в творі займає пейзаж - картина поля, яким Аркадій Петрович почав милуватися та яке набрало для нього раптом великого значення. Аркадій Малина прийшов прощатися з полями. Під впливом краси природи, що розкинулась навколо нього, під впливом багатства своєї землі - поля, луків, лісу,

РОЛЯ ПЕЙЗАЖІВ У ТВОРАХ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

61

худоби його психічний стан зламлюється. Він приходить до висновку, що свої землі він нікому не віддасть, хоч і обіцяв віддати і постійно підкреслював, що "земля має належати тому хто її обробляє". З'являється тверде рішення: "Буду стріляти, коли прийдуть". Мальовничі описи природи вживає Коцюбинський у цьому оповіданні з метою поглиблення психологічної характеристики героя у вирішальну хвилину його життя.

У новелі "На острові" /1912/ підводить підсумки своїх ідеалів і мрій. В останньому розділі оповідання квітка агава з її властивістю, розквітаючи умирати й, умираючи, народжувати - трактується письменником, як символ мінливості й довічності життя. Образ цієї квітки, яка мала можливість зустріти перед смертю схід сонця, освітлений радістю; передає чарівність і красу життя, красу людей і природи. Змістом своєї новели автор стверджує, що життя вічне, непереможне і що смерть - це лише необхідне явище в його безконечному процесі. Н.К. Калениченко пише, що в поетичному образі агави, яка лише один раз цвіте, щоб зразу ж і вмерти, є щось "від трагічної долі письменника, який помер у розквіті творчих сил, тоді, коли прийшла слава і зрілість митця".¹

1 Н.К. Калениченко, Михайло Коцюбинський, Вид-во Академії Наук УРСР, Київ 1956, стр.247.

РОЛЯ ПЕЙЗАЖІВ У ТВОРАХ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

62

Наведені спостереження над ролю пейзажів у творах Михайла Коцюбинського дозволяють говорити про поступове збагачення виразових можливостей пейзажу, про зростання майстерности Коцюбинського-пейзажиста та про своєрідність, красу і доцільність пейзажних описів у творах зрілого Коцюбинського.

РОЗДІЛ III

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

Прагнення найповніше і всебічно відтворити настрої й переживання персонажів через пейзаж, вимагало від Коцюбинського старанного добору художніх засобів для їх змалювання. З різноманітного мережива стилістичних прикрас, які надають пейзажам Коцюбинського дійовості, витонченості, оригінальності й краси є тропи, зокрема, епітети, метафори, персоніфікація, порівняння.

Найбільш поширені в пейзажах Коцюбинського епітети. Яскраві приклади епітетів подає Коцюбинський уже в своїх ранніх творах.

Образи ранніх творів Коцюбинського прості й ясні. У цих образах переважають традиційні описи картин села, а це обумовило й характер епітетів. За своїм складом вони конкретні, прості, часто взяті з народньої творчості. Автор вживає їх для загострення контрастів, підкреслення краси природи, означення даної пори року - вони не психологізовані. Ці епітети визначають переважно розмір, колір, матеріал, форму: "дрібне листя", "широкий лист", "трава шовкова", "льон дрібненький"; кольори: "зелений", "білий", "синій", "чорний", "блакитний".

В оповіданні "Андрій Соловейко" знаходимо епітети: "чиста річка", "чистий ставок", "зелені садки", "біленькі

невеличкі хатки", "розкішні садки". Вони контрастують з епітетами стану: "гіркі сльози", "тяжка нужда", "безпросвітня темнота".

У своїх ранніх творах Коцюбинський широко використав традиції побутово-етнографічної школи попередників з її характерними епітетами, твореними за допомогою зменшених і пестливих суфіксів. Епітети типу "біленькі", "невеличкі" постійно зустрічаються у класиків ХІХ ст. - Марка Вовчка, Нечуй-Левицького, Панаса Мирного.

В оповіданні "Дядько та тітка" автор створює пейзаж, який має характеризувати красу, свіжість, принадність сільської природи. Опис характерний багатством барв і спостережливістю, але він деталізований і розтягнений. Єдність між картинами опису і її цілим відчувається мало. Ідилічність і ліризм пейзажних малюнків підкреслюють зорові епітети: "зелені хутори", "чистий небосклон", "молоденька яворина", "зелена рута", "червоне сонце", "золота пшениця", "зелене просо", "чисте повітря", "яскравий день" - вони є контрастом до епітетів, за допомогою яких змальовано пейзаж міста: "міська курява", "міський шум", "людський сморід", "мертвий камінь", "високі будинки". У пейзажних малюнках твору відсутня різнобарвна гама відчуттів. Опис переповнений простими зоровими традиційними епітетами: трава тільки зелена, ріка тільки синя, пшениця золота, небо голубе.

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

65

Пейзаж в оповіданні "Харитя", не дивлячись на деталізацію, розтягненість й загальнодоступну кольорову гаму, емоційно сконцентований, зітканий з широкого мережива зорових, звукових і нюхових епітетів, які не лишаються тільки зовнішньою прикрасою твору, а відіграють певну психологічну функцію в розкритті образу Хариті: "червоні колоски", "зелена трава", "синя імла", "синя річка", "блакитне небо", "кучерявий ліс", "розкішні килими ярини", "весела пісня жайворонка", "чудові пахощі" контрастують до епітетів стану: "маленька ручка", "спітніле личенько", "недужа бідна мама", "босі ноги", "великі краплі поту" - несуть певну психологічну навантаженість.

У повісті "На віру" виявилась характерна особливість Коцюбинського в шуканні найбільш ефективних засобів для розкриття психології героїв. Коцюбинський намагається "розширити,- як він неодноразово висловлювався,- границі художнього слова" і виробити свою нову, оригінальну художню обробку. Пейзаж щораз більше психологізується. У підборі епітетів він намагається вийти за межі народної лексики. Картину затишного лісу в повісті, паралельно з традиційними епітетами, доповнюють поетичні епітети, що роблять живими зорові враження: "мелодійний шелест", "чарівна краса", "круглий м'який лист". Їм паралельні поетичні психологізовані епітети, вжиті автором для підкреслення психологічного стану головного героя Гната:

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО 66

"тихий рай", "солодкі мрії", "солодкий смуток".

В оповіданні "П'ятизолотник" пейзаж майже відсутній. Тут подано тільки стан природи, що служить фоном для зображуваних подій та розкриття психіки персонажів. Оціночні епітети стану природи: "морозне повітря", "останнє світло", "померший день", - відповідають епітетам стану персонажів: "останній буханець", "лиха година", "важка праця", "голодні люди", "довголітнє лихо". У цьому оповіданні автор вперше по-справжньому використав епітети для глибшого психологічного проникнення в психіку старих Хоми і Хими. Починає давати, як сам і висловлюється, "кільця психологічного процесу", в якому пейзаж грає одну з головних ролей.

У період 900-х років талант Коцюбинського набирає великої художньої сили. У творах цього періоду роль епітетів, як важливих допоміжних виразників настрою цілого твору та психологізації образу, дуже велика. Коцюбинський залишає шлях використання самих лише постійних епітетів народньої творчості, а, здебільша, творить свої власні. Це не значить, що він зовсім від них відмовляється. Деякі постійні епітети далі фігурують в його пейзажах, але вони набирають поглибленої синтетичності, звучать по-новому, наповнюються глибоким внутрішнім змістом, прогресують. У пізніших пейзажних описах Коцюбинського все частіше зустрічаємо епітети змішаної барви: "сизий", "резедовий", "золото-рожевий", "мутно-червоний", "геліотропний",

"сіро-зелений", "сизо-сірий". Особливість їх у тому, що вони передають не просто зорове враження, а настрій і характер зображуваного.

Складну еволюцію художнього мислення і глибокого індивідуального сприйняття явищ письменником дуже виразно видно на зіставленні епітетів ранніх пейзажів: "червоне сонце", "чистий небосклон", "золота пшениця", "чисте повітря", "гаряче, щире сонце", "зелена трава" в оповіданні "Дядько та тітка" і пізніших епітетів з твору "В путях шайтана": "блакитне небо", "сліпуче сонце", "сірий камінь", "розпечена земля". В обох випадках вони майже зорові й кольорові, але другі - пізніші - психологізовані, глибоко індивідуальні, дуже місткі. Вони відбивають не тільки загальне враження, але й спрямовані для гострішого підкреслення настрою Емене, для відтворення її психіки, через її сприймання навколишнього світу. Змістове навантаження епітетів відповідає цілі автора - створити пейзаж, відповідний настроєві персонажа, відтворити найтонші порухи душі, найменші переходи одного почуття в інше, процес зміни її думок та почуттів. Епітети сприяють загостренню змісту оповідання. Накопичення кольорових, звукових, нюхових, емоційних епітетів дозволяє яскравіше відтворити характер Емене. Епітети: "розпечена земля", "наркотична пара", "гаряча земля", "скрипучі згуки", "кам'яні громади", "гарячий рівний дух", "блідий, широколистий тютюн",

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

68

"одноманітні звуки" - відповідають і тісно пов'язані з епітетами, що відтворюють психічний стан Емене: "ліниві рухи", "святна нуда", "грішні думки", "монотонний голос".

З цього погляду цікава система епітетів акварелі "На камені", де епітети, що їх вживає автор до опису гір і моря, щільно пов'язані з психологічним станом головної героїні оповідання, Фатьми. У цьому оповіданні Коцюбинський не тільки збуджує епітетами емоції й зорові відчуття - він апелює своїми словесними образами до думок, до розсуду читача. Зображення морських хвиль моря, "гострий полиск хвиль", їх безупинний рух, непривабливість моря й природи - все відповідає настрою й уяві Фатьми, її відношенню до краю, в якому вона перебуває як в'язень, який вона ненавидить. В її уяві цей край, позбавлений всякої принади і краси: "каламутне море", "голі скелі", "сірий виступ", "дике каміння", "сірий пісок", "темні скелі". Цей край не може дорівнятися "чарівному світові" батьківщини Фатьми, "рожевим скелям", "синім лісам", "сизо-блакитним шпилям".

Крім психологічного навантаження, що його несуть епітети в творі "На камені", знаходимо тут епітети нейтральні, за допомогою яких автор відтворив красу й мінливість барв моря. Серед них цікаві епітети, поєднані з одним і тим же поняттям. Хвиля: "чиста", "зеленкувата", "дзвінка", "зелена", "ніжна"; "піна молочна", "біла", "срібна"; "море брудне", "ясне", "блакитне", "каламутне".

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО 69

Пейзажні описи в оповіданні "Сон" являються однією з головних дійових осіб твору. Епітети спрямовані на яскравіше протиставлення двох світів і двох психологічних станів героя: світ, у якому щоденно перебував герой твору Антін і світ його мрій, у якому він перебував у сні. Для цієї цілі автор створює загальну картину контрастних епітетів. Справжній світ, у якому перебуває герой щоденно, підкреслюється в пейзажі міста: "брудні патьоки", "брудна земля", "насуплений, сірий день", "голі тополі", "осіннє небо", "поламані дерева", тверді, колючі, обдерті дерева"; довколишня природа "сіра, слизька, убога" - вирази, що підкреслюють сірість, буденність міського пейзажу. Паралельно природі змальовано образ життя і почувань героя: "прозаїчні скучні сні", "липка темна муть", "мертвий спокій калюжі", "безбарвна нудота", "душна, низька хата". Потреба краси, що жила в душі Антона, викликала у нього уявний світ, який характеризується автором епітетами: "прекрасний острів", "високий острів", "радісне море", "синій вогонь", "срібні квітки", "чисте, високе небо", "синє море", "фіолетові зморшки скель", "легкі, прозорі скелі", "сонячний сміх", "золотий килим", "блискуче море", "срібна хвиля". Серед цього прекрасного уявного світу виступає Антін інший, відмінний: "свіжий", "чистий", "співучий". Поєднання в одну загальну картину зорових і звукових вражень допомагає авторові відтворити складну диференціацію вражень і почувань

героя у двох протилежних оточеннях.

Бура в оповіданні "Лялечка" викликає в уяві Коцюбинського персоніфіковану, озвучену картину, скомпоновану з виразних, немов живих деталей. Епітет не лише пов'язаний з зоровими образами й звуковими враженнями, але є виразником настрою, викликає ряд життєвих аналогій, психічну складність зображуваного, глибину і мистецьку витонченість думки. Пейзаж у творі підпорядкований настроєві Раїси. Хвилювання Раїси підкреслюються епітетами стану природи: "темна", "глибока", "чорна безодня", "слабе світло", "чорне небо", "кривий усміх неба", "чорна смуга", "вогняні стріли", "червоні змії". Їм відповідають епітети фізичного і духовного стану Раїси: "німий жах", "неспокійна", "зблідлий, схудлий вид", "бліде, жовте обличчя", "сперта атмосфера хати", "поширені зінька". Таких складних, міцно злитих з усім художнім образом епітетів не було в ранній творчості Коцюбинського. Все це - свідчення великих і наполегливих художніх шукань, довершеної майстерности, високого вміння дати такий словесний образ, який найповніше сприяє розкриттю психіки персонажа.

У пейзажах Коцюбинського широко застосовується локально-побутові асоціації. Найхарактернішим прикладом цього може послужити оповідання "У грішний світ", де використано локальні асоціації з релігійної сфери.

Епітети: "чорний", "чорне", "темне", "холодне", "чернече" -

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО 71

переважають у творі і в пейзажних описах - передають дух чернечого життя, його атмосферу: "чорні тумани", "чорні буки", "повиті в жалобу тіней", "холодний", "чорний лист", "чорна тиша лісу". Цього роду епітети створюють своєрідний емоційний контекст, який без всяких окремих авторських втручань, доносить до читача надзвичайно повно ідею в конкретній формі.

За допомогою складної системи образів Коцюбинський змальовує картину, що викликає у читача жах до погрому в оповіданні "Він іде". Концентрація кольорів "чорний" і "червоний" надає оповіданню тону, робить пейзаж, на фоні якого відбуваються події, зловіщим і похмурим. Епітети відповідають відтвореним подіям, психічному станові персонажів: "червоний туман", "криваві примари", "червоні сліди", "криваві обличчя", "червоні маки"; ніч - "чорна дума"; "червоні гості". У цьому творі малюнки природи поєднуються з образами. Автор творить епітети, що на перший погляд висловлюють далекі поняття, але в художньому тексті становлять міцно зливу синтезу. Наприклад, вираз "червоні маки" - це не тільки ознака кольору. Суть цього епітета далеко глибша, вона тісно пов'язана з алегоричним підтекстом твору - це символ кривавих подій. Це образ з певним ідейним і психологічним спрямуванням.

Особиста молодість, дівчина Устя і краса степів Чернігівщини - це ті обставини, які змусили Кирила в

в оповіданні "В дорозі" промінати обов'язки на особисте щастя. Майже тільки за допомогою епітетів, письменник переконливо відтворив почуття кохання, що зародилось між молодими людьми, передав психологічні конфлікти Кирила. Емоційно насажених епітетів у цьому творі дуже багато; вони зображують героїню твору Устю бажуючою кохання, чистою, подібною до навколишньої природи своєю молодістю.

Устя:

"Вона йшла перед ним свіжа і чиста, сміялась весело й тепло, як сонце..."

"По блакитній воді пливли й зезали легенькі хмари, а вона здавалась одною з них - рожева, прозора, позолочена сонцем".

/ "В дорозі", т. II, стр. 261/.

Для гострішого відтворення і підкреслення пристрасі, що наростала в серцях Кирила й Усті, Коцюбинський змальовує "оргію квітів і трав", "шаленство кольорів, пахощів і форм", де переважають і щільно поєднуються між собою зорові, кольорові, нюхові, дотикові епітети: "сивий полин", "задушливі, густі пахощі", "сині аж сизі будяки", "жовта кульбаба", "біло-рожеві", "червоно-сині", "п'яне сонце", "жовтогарячі квіти", "червоні помпони конюшини", "густо-сині то сіро-блакитні вероніки", "пахучий чебрець", "жовті черевички й дрібна потентія", "золоті кутаси звіробою" й інш. Не дивлячись на зовнішню

орнаментальність цих епітетів, вони, крім естетичної цілі, виконують чітке ідейно-психологічне навантаження: пробудження в Кирила бажання особистого щастя і намір забути за щоденні турботи обов'язкового "мушу", не чути докорів совісти, "пити красу природи і її спокій хтиво, як спраглий воду, без думки і без сумніву. Як щось належне. Загублене щось і знайдене знову." /т.II, стр.261/.

Своєрідно і майстерно використав Коцюбинський епітет у пейзажних описах повісті "Фата моргана". Пейзажі спрямував на те, щоб викликати в читача емоції, збудити відповідний настрій, глибше розкрити ідею твору й ширше донести її до читача. Виходячи з цих позицій, Коцюбинський змальовує життя селян і природу однаковими сірими й чорними кольорами. Сіре і чорне забарвлення епітетів обґрунтовує думку про виснажливість селянської праці, злиденність їх життя, марність сподівань землі. Найвищий ступінь смутку, безнадію, розпачливе становище селян, підкреслюють і згущують епітети: "убога земля", "сірі дні", "брудні патьоки", "осінні тумани", "похмурі дні", "темні ночі", "маленьке, сіре, заплакане віконце", "маленькі вікна", "низька стеля", "зажурене серце", "горбаті тіні", "вогні кутки", "чорні думки", "чорні руки"; заробітчани: "похилені", "мокрі", "нешасні".

Епітети в пейзажах Коцюбинського майже завжди стоять попереду приналежного до них іменника і часто досить далеко від нього. У повісті "Фата моргана" маємо приклад

дуже важливого емоційного ряду синонімічних епітетів: "маленьке, сіре, заплакане віконце". Віконце - це немов об'єкт для споглядання дійсності Андрія і Маланки, які бачать крізь нього своє горе й долю цілого села - заробітчан, які "розгрузлюю дорогою" йдуть шукати заробітків. Подібну градацію епітетів можна спостерегти і в інших творах автора. Градація епітетів посилює їх змістовне та емоційне значення, служить для активізації читача, підсилює вартість і виразність образу й думки. Висуваючи наперед епітети, письменник примушує звернути на них увагу, належно їх оцінити, зробити їх вагомими. Такі градовані епітети, як: "легкі, прозорі хмарки", "зелена, весела левада", "холодні, осінні тумани", "суха, вітряна погода", "синій, сочистий лист", "слизьке, гладеньке сіно", "червоний, веселий, чистий вогонь", "гострий колючий смішок", "покірні, тихі стоги", "сухі, чорні руки", "далеке, ледве помітне сяйво", "жовті, каламутні дні", "довгі, осінні ночі", "чорні, заболочені люди", "тривожні, осінні ночі", "маленьке, мізерне село", "чорні, жилаві руки", "важкі, розтріпані хмари" - наголошують суть поняття, до якого вони стосуються, затримують увагу читача, посилюють враження, створюють єдиний емоційний тон у характеристиці певного явища природи, події чи настрою персонажа.

У творі "Інтермеццо" знаходимо цікаві приклади сполучення епітетів з словами, що викликають звукові відчуття: "покошланий шум", "співуча вода", "дивний гомін",

"жіноче контральто", "дикий, степовий свист", "ритмічний, стриманий шум", "срібна струна", "дрібні, просіяні згуки", "невидима струна", "свердляча пісня".

У розвитку епітетів Коцюбинського виразно намічається загострення відтінковості, розширення палітри барв, зростання психологічної узагальненості й оціночності кольорового епітета, що відповідає загальному спрямуванню до психологічного поглиблення образу. Епітети, підпорядковуючись ідейному задумові автора, збільшують свою синтетичну складність, проходять внутрішній розвиток, а одночасно розширюють лексичні межі понять, збагачують образно-змістові зв'язки в творі, синтезують дійсне кольорове враження і поетичне судження.

Крім епітетів, характерною особливістю пейзажів Коцюбинського являється їх метафоричність. За допомогою метафоричних асоціацій Коцюбинський відкриває перед читачем зв'язки між явищами природи, наближає віддалені поняття, явища, події і - навпаки - звичні, щоденні явища відсуває на якусь відстань, підкреслюючи тим самим їх виразність.

У ранніх творах Коцюбинського роль метафор ще вузько обмежена. У пейзажах мало руху, динаміки, життя, бо в основному, дієслова-метафори цього періоду передають тільки стан природи: "половіли", "темнів", "білів", "зеленів", "червоніли", "поблідли", "рожевіли", "синіли" й інш. у пейзажах пізнішого періоду метафора повна життя, дії.

Цих метафоричних особливостей досягає автор за допомогою персоніфікації - головної сили його пізніших пейзажів. Особливість цього стилістичного засобу в тому, що користуючись ним, автор досягає емоційної виразності слів шляхом надавання явищам природи людських рис, переносить на явища природи властивості людини. Завдяки цьому, природа, подібно людині, мислить, розуміє, відчуває, прагне, страждає - психологізується. Коцюбинському характерна винятково велика роль фантазії в створенні засобу персоніфікації. У процесі його літературної практики, ця риса все більше прогресує, удосконалюється. Персоніфікація природи починає бути властива кожному пейзажеві Коцюбинського. Небо, земля, дощ, вітер, гай, ріка, ліс, зима, весна, літо, хмари, повітря, дерева, куші, зілля, віти - виступають у його пейзажах олюднено - персоніфіковано. Метафоризація явищ природи здійснюється через персоніфікацію дії дієслова, яка відразу робить картину живою: "Колосся лоскоче спітніле личенько" /т.І, стр.17/; "Тихе повітря дихало чудовими пахощами"/т.І, стр.27/; "По сріблястій землі лягли довгі чорні тіні"/т.І, стр.31/; "Небо міниться, небо грає усякими барвами, блідим сяйвом торкає вершечки чорного лісу"/т.І, стр.152/; "Душний вітер нахрапом бив об гори, хвилював комиш у плавнях, обривав виноградне листя та гнав його по чорній, каламутній, немов поораній хвилями річці..." /т.І, стр.181/;

"По гарячому небі повзли довгі й білі, як павутиння, хмарки, на заході вставало щось грізне і росло і сварилось далеким гуркотом"/т.II, стр.32/; "Море поблискує злюю блакиттю, водяний пил б'є його білим крилом"/т.III,стр.246/; "Теплий сироко кладе мокру лабу мені на лице і заповняє вогким диханням цілу кімнату"/т.III,стр.248/; "Там море дере свою синю одержу об гострі скелі на білі клапти і закидає ними весь берег"/т.III,стор.252/.

В оповіданні "Помстився", шляхом персоніфікації сил природи, Коцюбинський глибше підкреслює внутрішній контакт між двома бурлаками і тією трагедією, що розкривається в їх бесіді: "Захвилювалась вода, мов жито від вітру, покотилась валами до берега, наблизилась - і вдарилась з глухим стогоном в пісок, розбиваючись на тисячі білих крапельок..." "...отак мої згадки підживають, як тая вода... - почав знов Свирид..." /т.I,стр.147/.

Персоніфікація дієслова в оповіданні "Ціпов"яз" дає змогу гостріше підкреслити похмурість і безрадість наймитського життя Семена Ворона, оживити його людською тривогою: "холодна зима зазірала крізь вікна білим морозом"; "думи їх круком чорним літали по пожарищі, розбивались між чорними стінами"/т.I, стр.112,127/.

Відчуття безупинного руху в природі створюється завдяки персоніфікації в казці "Хо": "І враз затремтіло

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

78

молоде листя, зашамотіло, струсило з себе дощ самоцвітів"; "Небо міниться, небо грає усякими барвами, блідим саявом торкає вершечки чоронго лісу... Ліс ще дрімає. А з синім небом вже щось діється: воно то зблідне, наче від страху, то спалахне саявом, немов од радощів"/т.І, стр.152/. Метафори "зблідне", "спалахне", "грає", "міниться" - передають нестримне поширення сонця. Зорові епітети "синє небо", "бліде саяво", "чорний ліс" - передають перше враження від пробудження природи.

За допомогою персоніфікації майже одних тільки дієслів, сцена зрубаної виноградної лози в оповіданні "Для загального добра", набуває особливої психологічної гостроти й яскравості. Лоза, мов жива істота "шипить на вогні з болю, тремтить делікатним листям"/т.І, стр.226/. "Вогонь шаленів, скакав, перевертався, танцював серед диму, п'явся догори і, відриваючись там зубчастими клаптями, летів до неба, гинучи по дорозі в прозорому повітрі..." /т.І, стр.226/.

Завдяки персоніфікації пейзаж у творі "Інтермеццо" набуває динамічності, він живе, він увесь у постійному русі:

Вітер набива мені вуха шматками згуків,
покошланим шумом. Такий він гарячий, такий
нетерплячий, що аж киплять від нього срібно-
вологі вівса. Йду далі - киплять. Тихо пливе
блакитними річками льон. ... А там ячмінь
хилиться й тче... тче з тонких вусів зелений

серпанок. Стежки зміялися глибоко в житі, їх око не бачить, сама ловить нога. Волошки дивляться на небо. ...

Поле сховало стежки і дороги. Воно лиш котить та й котить зелені хвилі і хлюпає ними аж в краї неба.

/т.ІІ, стр.276-277/.

За допомогою дієслівних форм, що виступають у персоніфікованій функції, створюється сповнена руху, цілком реальна картина бурі в оповіданні "Лялечка": "запав морок"; "небо переморгувалося"; "проблиски світла розросталися, потужніли"; "хвиля вогняного моря здіймається, падає"; "чорне небо безперестанку моргало блискавкою, осміхалось кривим сміхом"; "тепле повітря мовчало"; "блискавка розгорялась, жевріла, ставала сліпуче білою"; "тихе повітря стрепенулось, скрутнулось, шарпнулось убік, знялось над землею і з божевільним жахом кинулось втікати"/т.ІІ, стр.38, 39,40/. Картина бурі не тільки персоніфікована, вона передає почуття, настрої, перехід від одного психічного стану до іншого головної героїні твору Раїси. Ця картина глибоко психологізована, тісно пов'язана з головними "кільцями психологічного процесу", що відбувається в душі героїні.

В оповіданні "На віру" метафоричне зображення природи дає повний образ хвилювань Гната, його роздумів про своє особисте життя, тривожні передчуття невідомого:

Тихо в лісі: повітря не дихне, ніщо не шеберхне, жадна рослинка не схилиться, не злякає маленької комашки. Мов усе послухало, мов зачароване. Зате горою йде гучна розмова вітру з лісовим верховіттям. Ось чути, як несе вітер якусь новину з далекого лісу, що синіє за горбочком. Здалека чути глухий гомін; він наближається, дужчає, охоплює верховіття...

/т.І, стр.35/.

Для підкреслення глибокого душевного зворушення Соломії під час перебування в плавнях /"Дорогою ціною"/, автор вдається не тільки до прямого розкриття психічної реакції на оточення, а психологізує саме оточення персоніфікацією природи і через неї змальовує душевний стан Соломії. Вогонь палаючих плавнів в уяві Соломії "звір-велит". Очерет - це потвора в людській подобі - "жовтий, гладкий, високий, - він глузував з неї, помахуючи над її головою рудим чубом"; "він їжився перед нею, тіснив із боків, настигав іззаду, ловив корінням за ноги..." /т.ІІ, стр.89/.

Радісним настроєм сповнений пейзаж у творі "В дорозі". Для розкриття внутрішнього світу Кирила автор увесь час вдається до персоніфікованих пейзажних описів. У творі змальована картина літа, вся в квітах, у пахошах степу, запашна. З захопленням спостерігає красу природи герой твору. В його душі прокидається бажання сприйняти життя в усій його повноті. Кирилові "приємно було ступати по твердій стежці, відчувати роботу тугих мускулів ніг.

Підставляти лице під сонце і вітер і йти кудись без цілі, без думки про обов'язки, людей, роботу"/т.II, стр.258/ . Але, не дивлячись на те, що Кирило позбувся на деякий час обов'язків праці, півсвідомо, він перебуває під їх впливом. Його фантазія наповнює тишу природи гомоном реального життя, гулом революції, відгомоном боїв - конкретною атмосферою в якій він звик перебувати, якою він жив. Засобом персоніфікації образу лісу й хмар, Коцюбинський створює конкретний образ шматочка тієї дійсності, якою жив і під впливом якої увесь час перебував його герой:

А ліс кудись ішов. Йшли кудись сосни, рядами високих пнів. На вершечках, жовтих, як ананаси, лежали чорні корони, мов волохаті папахи. Здалека йшли, переходили річки, фіолетові дороги, глибокі багна - й мазали ноги, бо до половини пні були сірі, як засохле болото. Йшли і щезали у сірій млі.

/т.II, стр.256/.

У цьому пейзажному описі персоніфікація природи психологічно локалізована. Вона сприймається не як орнамент, а як дійова особа. Допомогає глибше зрозуміти душевні переживання й роздвоєння психіки героя. У свідомість Кирила, проти його волі, вривається атмосфера неспокійних часів революції, учасником якої він був. Природа майстерно підпорядкована психіці персонажа; допомагає авторові відтворити не тільки найтонші душевні порухи його, але й відтворити бурхливий час повстань і заворушень.

У цьому оповіданні особливо глибоко психологізований образ хмар:

Його займали хмари - ся неспокійна небесна людність за якою він стежив; вічно жива, вічно рухлива. Часом здіймались там бучі, народні повстання. Мчали обурені крми, чорні від гніву, грізні, з риком, з громом рушниць, з вогнями бомб, з червоними прапорами. Точились небесні війни, падали трупи, а їм толочили груди все нові лави. І невідомо, хто переміг.

/т.ІІ, стр.260/.

Крім того, що образ хмар психологічно локалізований він також локалізований і місцево. Хмари - це вівці. Їх герой твору уявляє у вигляді "цілих отар білих ягнят, і як пастух - золоте сонце" /т.ІІ, стр.260/.

Метафоричність в оповіданні "Сон" дає змогу відчувати нудне провінційне життя Антона, як також радісне зворушення, яке він відчув на уявному острові його мрій. Метафоричний образ "калюжі-міста" відіграє важливу функцію в розкритті внутрішнього світу Антона: "Як в калюжі весь город, так в окремому дні бачив він ціле своє життя", яке поступово перетворювалося на "смітник". Цілковитим запереченням картини міста й нудного міщанського життя, виступає в оповіданні образ капрійського пейзажу, на тлі якого Коцюбинський змальовує чудесний острів-мрію, що постав в уяві Антона, під впливом бажання пережити щось "нове", якусь красу життя. За допомогою персоніфікації створюється повна гармонія між природою і героєм. Перед читачем

вимальовується підкреслено чарівна краса природи, що в уяві Антона вирисовувалася казково: "...вечірнє сонце скувало срібну підставку для одиноких скель на морі"; "Монте-Мікеле одяглася в червоні базальти"./т.III, стр.129/; "Води горіли шафіром, або смарагдом"; "вода крила сріблом човен, весла і наші руки"./т.III, стр.134/; "Я бачив, як сходив місяць, як море простелило йому під ноги золотий килим, а пальми, замахавши сотнями віял, вітали - "Осанна!"/т.III, стр.136/.

Метафоризація "В путях шайтана" допомагає відтворити стан святкової нудьги Емене, що йде в гармонії з розслаблюючою, нудною картиною літньої південної спеки:

Сонце стоїть високо, розпечена земля пашисть кожною грудочкою, кожним камінчиком. Рівний, гарячий, мов з велетенської печі, дух йде від землі, з неба, з повітря, од сірих кам'яних громад Яйли... В самому повітрі розлита нуда, про нуду тихо дзюрчить струмок по камінчиках подвір'я...

/т.II, стр.8/.

У творі "Він іде" метафоризація символічна, тісно пов'язана з подіями твору й психікою героїв. Показ усього, що відбувається довкола, подається через уяву сліпої Естерки. Між нею й оточенням існує тісна взаємодія. Персоніфікація природи наповнює оточення рухом, неспокоєм, гострим відчуттям наростаючої небезпеки: "сонце росло, палало і тихо спускалось додолу"; "туман вставав"; "мури тремтіли"; "жах стулив всім уста"; "білі бороди, немов зів'яли упали на груди"; "коли сонце зійшло, до нього

всміхнулись тільки червоні маки"; "маки вітали гостей сміхом".

Персоніфіковано виступають образи природи в творі "Фата моргана". Автор надає зарисам довкілля: земля, нива, гуральня, колос, хмари - рис дійовости, підпорядковує їх настроям героїв; через їх уяву психологізує природу. Нива: "співала колосом"; "шуміла колосом"; "дрімала, як море у сірозеленій мряці і снівся їй серп". Земля: "сама земля подає голос"; "вмивається сльозами убога земля і не знає, коли осміхнеться"; "земля стогне"; "земля повечеряла сонцем і обляглась наніч"; "земля встала проти неї ворожа, жорстока, збунтувалась і втекла з рук". Гуральня: "нахабно сміялась рядом червоних вікон". Село: "дивилось на своїх хазяїв". Туман: "розгортає крила". Персоніфікацією природи автор створює атмосферу, яка допомагає розумінню істотних особливостей зображуваних явищ. Через персоніфікацію осінніх туманів передає наприклад Коцюбинський настрій безнадійного становища селян, їх настрої: "Холодні осінні тумани клубочать угорі і спускають на землю мокрі коси". За цим виразом іде ряд метафор, що створюють картину психологічного нагнічування: "пливе нудьга, пливе безнадія і стиха хлипає сум"; "плачуть голі дерева, плачуть солом'яні стріхи, вмивається сльозами убога земля і не знає, коли осміхнеться" ; "сірі дні

змінюють сірі ночі" /т.III, стр.32/.

Герої твору "Тіні забутих предків /Іван і Марічка/ живуть в оточенні природи, зливаються з нею. Іван порівнюється автором з гірським потоком, Марічка - з пташкою. Щоб дати читачеві конкретніше відчуття це й емоційніше пережити ці два образи, Коцюбинський використовує в описах природи персоніфікацію: "Кучерявий Черемош сердито поблискував сивиною та світив попід скелі недобрим вогнем". Потік "летів в долину і тряс по камінню сивою бородою". Вогонь "вивсь своїм гадючим тілом та дихав усе новими клубами диму". "Жар з ватри кліпає оком". "Вогонь в печі лежав втомившись, тихо дрімаючи жаром". Холодна мріч підіймалась з долини та простягла білі мохнаті лаби до чорних смерек, а під блідим ще небом оповідав свій сон Черемош".

У пейзажних описах Коцюбинського знаходимо широке застосування звуковідтворення, яким він копіює різноманітні звуки і рух в природі. За допомогою звуковідтворюючої лексики Коцюбинський вдихає в природу струмись життя, знову ж таки, персоніфікує її: "вода дзюрчить"; "шамотить ліс"; "грим гогогнув"; "клекаче море"; "вітер бубонить"; "вогонь зашипів"; "ліс заграв"; "вогонь засичав"; "дзвінко дзюрчала вода"; "тополі все шелестіли"; "вітер дзвонар"; "вітер зібрав до купи тисячі ниток і хилить галузки і дзвонить... тень-телен-дзень..."; морок "шу-шу-шу"; грим "гарррр..."

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

86

Особливо цікаві персоніфіковані образи, що їх вживає Коцюбинський до змалювання моря. Море в його пейзажних описах виступає в ролі живої істоти, море - це жива частина внутрішньої сфери почуттів героїв: "море розсердилося"; "море сліпить очі"; "дихає"; "б"ється"; "реве"; "дратує спокоєм"; "плює на берег"; "укривається туманом"; "стогне"; "зітхає"; "мліє"; "дихає млю"; "чарує, вабить"; "грає вогнями і розмовляє десь в глибині"; "стелить шовкові поли своєї одежі до самого неба". Метафори- зована персоніфікація в описі моря з кожним новим образом стає в Коцюбинського чіткішою і виразнішою: "море запінилося і кипить, а вітер надув сосни на вершках скель і мчить острів на чорних вітрилах... Море поблискує злом блакиттю, водяний пил б"є його білим крилом..." /т.ІІІ, стр.246/.

Широкий діапазон конкретно-зорових дієслів, використаних метафорично, дозволяло Коцюбинському максимально уточнювати загальне поняття, відтворювати найтонші його відтінки.

Наведеними тут прикладами не вичерпуються усі зразки метафоризації пейзажів Коцюбинського, але й поданих досить для констатації того, що в засобах метафоризації Коцюбинський такий же вдумливий майстер, як і в доборі епітетів; більше того, вжита ним метафоризація крім свіжості, оригінальності, чіткості, емоційності відзначається, як місцевою так і психологічною локальністю.

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

87

Дослідники називають Коцюбинського незрівняним майстром порівняльних образів. Порівняння Коцюбинського - це пишні мовні структури, характерною рисою яких є місткість, вишуканість, дотепність, багатство асоціацій, глибокий психологізм.

У пейзажах ранніх творів Коцюбинського - порівняння прості, розмовні, взяті переважно з сфери сільського побуту: "невеличкі біленькі хатки... розбігалися по пригорку, мов білі ягнята по зеленому полю"/ т.І, стр.310/; "Вітер вив, мов дикий звір"/т.І,стр.32/; "Твердий, як цукор,сніг..." /т.І, стр.71/; "Сонце, мов здорова червона діжа"/т.І,стр.72/; "Захвилювалась вода, мов жито від вітру"/т.І,стр.147/; "степ широкий, немов килим квітчастий"/т.І,стр.186/. Образна система цих порівнянь ішла в парі з однотипністю і традиційністю епітетів і метафоризації; вони локалізовані тільки місцево. З розширенням тематики, з ускладненням усієї композиції мови, ускладнюються і порівняння, набувають більшого узагальнення, психологізації, метафоричності. У структурі порівнянь уже менше використовуються порівняльні сполучники "як", "мов", "ніби", "немов". Порівняння і порівнюваний образ компонуються в складному образі: "Сонце бродить серед інкрустанції тіней"; "лінії кущів виглядали, немов зелені рядки величезної книги"; "цвіли хмари на небі, немов троянди". У психологічних новелях Коцюбинського

порівняння не тільки оживляють картину, але й викликають у читача асоціації з чітко визначеними іншими предметами чи явищами. Автор обмежує себе в застосуванні порівнянь звичайного типу, насичує текст лише найбільш виразними з них. Наприклад, у повісті "На віру" порівняння "вітер вив, мов дикий звір" - втратило свою свіжість і стало загальником через свою часту вживаність; воно не викликає яскравого враження описуваних предметів. Порівняннями ж у пізніших пейзажах, Коцюбинський досягає бажаного ефекту через свіжі, знайдені ним самим образні деталі. У творах зрілого автора порівняння оригінальні, лаконічні, розраховані на збудження зорової уяви: "Квітка, що приліпилась до скель, наче сіла на хвилинку спочити"; "хмаринка на скелі - поцілунок неба"; "сріблястий регіт мокрих листочків"; "дрок, мов дротяна щітка якою чесалось сонце"; "вправо од нього грав на сонці срібними брижами ставок, немов риби купались у ньому"; "дерева пірнали в сизий туман та рисувались на небі, як темні жилки на перламутрі"; "на золоті неба, як на тлі візантійського образу, зачорніли силуети тополь та дахів"; "високі верби шуміли над ровом, і небо між ними синіло, наче емаль". Ці порівняння, крім того, що вони щільно пов'язані з психікою персонажів та з відтвореними подіями, крім того, що вони точні й невимушені, вони ще й гарні, шляхетні, такі, що примушують читача переживати естетичну насолоду,

милуватися написаним. Від цих порівнянь чисто по-живописному загострюється почуття кольору: "Біла піна гречок, запашна, легка, наче збита крилами бджіл"; "Срібна щітка вівсів гнеться й блищить, мов шабля"; "Сіра маленька пташка, як грудка землі, низько висіла над полем".

У дальшій творчості письменника все більше місця займають образи, побудовані на складному поєднанні різnorodних асоціацій: "зеленим сміхом засміялися трави"; "скарги гірських потоків"; "чорні ліси з їх синім диханням"; "блакитні очі підводних пісків"; "дзвенить золото сонця"; "скривавлена маком земля".

У порівняннях Коцюбинського з'являється все більша психологічна злагожденість образу. Часто він добирає порівняння з певної вузької сфери, підкреслюючи кольорит і специфіку зображуваного. Наприклад, для кримських оповідань характерні порівняння з місцевою природою: "жіночі постаті, тонкі, високі, мов молоді кипариси"; "довгасті, чорні очі, вимовні, як у гірської серни"; й інш. В інших творах також природа порівнюється з людиною: "з пухкої землі почала вилазить молоденька трава, наче перші зубки в дитини"; "крізь цвітучі галузки дерев дивилось небо такими синіми молодими очима"; "несмілива зелень дерев нагадувала сором'язливий рум'янець молодої дівчини, а свіжа трава-усміх". Автор

майстерно відтворює порівняннями з природою зміни в психіці, поведінці і навіть зовнішності Гафійки в повісті "Фата моргана". Змалювувачи її портрет, автор добирає такі епітети, як "туга, здорова, чиста"; порівнює її образ з "повним колосом", з "добром ріллею". Такого роду порівняннями автор підкреслює органічний зв'язок селян з землею, неможливість їх життя без землі, необхідність її, "як повітря, як сонця". Заробітчани "ішли ліниві, сірі, важкі, наче груддя землі, яка їх зростила". Цими і подібними порівняннями, автор розкриває соціальні відносини та свої симпатії до селянства. Засобом добору порівнянь із специфічної сфери Коцюбинський ніби вводить читача в коло життя і відчужень персонажів: "Чорні бори обступили білу церкву, немов черниці дитину"; "Сім чорних горбів мовчки дивились углиб, а по них сходили рядками сосни, немов чернечі процесії"; "А земля мліла й сміялась в обіймах, немов упоєна коханням жінка, і блищали на сонці рядки білих домів, як дрібні зуби у неї, а зелені долини стелились долі, як коси"/"У грішний світ", т.II, стр.154-164/. Вищенаведені приклади є доказом образного проникнення письменника в зображувані події й психіку персонажів, у даному випадку автор намагається проникнути в світ життя жіночого монастиря. Оповідання рясніє порівняннями з сфери церковно-релігійної: "А там знов бук та грабина... збігали, як драбина Якова з

неба в долину та єднались із далекими тінями гір, прозорими і легкими, як дим кадилиць". У повісті "Тіні забутих предків", де змальовується життя гірських пастухів-гуцулів, багато порівнянь з тваринної сфери: "Чорні гори залляли долину, як велетенська отара"; "Небо, ся полонина небесна, де випасуються зорі, як білі овечки"/т.III, стр.141 - 190/. Прикладів місцево-побутового плану в пейзажних описах Коцюбинського можна знайти безліч: "акуліні пащі агав"/ "Хвала життю"/; "Острів, як медуза"/"Сон"/; "вітер гострий, як наточена барка"/"Тіні забутих предків"/; "Розкішні здорові тополі, густі аж чорні, високо шуміли понад дахами, а стрункі мінарети, мов білі кипариси п'ялись іще вище, немов намагались перерости їх, немов купали в блакиті неба жовтий півмісяць... Круглі, здорові скелі лежали на них, як велетенські чалми"/"Під мінаретами"/ "Спокійна, тиха, як богомільна черниця, з'явилась ніч"/Під мінаретами"/; "...дороги, зарослі маком... розтікались, немов криваві ріки, поміж зеленим хлібом"/ "Він іде"/; "Яка прекрасна моя дорога... остання коротка путь... прекрасний ранок, білий, імлистий, немов могильний саван... брязь... брязь... скрегочуть рушніці ззаду на плечах..." /"Невідомий"/; "На вершечках, жовтих, як ананаси, лежали чорні корони, мов волохаті папахи"/"В дорозі"/; "Не сплять лиш цвіркуни і фонтани та кліпа очима-зорями небо"/"Під

мінаретами"/. Діапазон порівнянь Коцюбинського йде від звичайного, буденно-просторічного до складного розгорненого, заглибленого в психологічну підоснову, тонкого і вишуканого. Спостерігається дві основні особливості у використанні порівнянь. а/ Метафоричні порівняння, які при їх стислості й лаконічності, дуже виразні й багатоплянові. Часто такі порівняння створюють самостійний художній образ із прихованим внутрішнім змістом: "дороги зарослі маком...розтікались, немов криваві ріки, поміж зеленим хлібом"; "сім чорних горбів мовчки дивились углиб, а по них сходили рядками сосни, немов чернечі процесії"; "панська нива дрімає, як море у сіро-зеленій мряці, і сниться їй серп". б/ Просте порівняння. Частина з них фольклорного походження, частина - оригінальні, хоч і побудовані за фольклорними зразками. Вони прості, бо в їх основі лежить лише одна первісна ознака або якість: "Тиша навколо, як у могилі"; "на дворі так місячно, ясно, хоч голки збирай"; "сухе листя дощем спадало з дерев"; "свіжий сніг сріблом сяяв під блакитним наметом неба"; Неясно тремтіли золотом лускою, мов рибки, зорі"; "З"являється сонце - праве Боже лице"; "Кострубаті галуззя, мов чорні ведмежі лаби..."; "високі тополі, як військо, стояли рядами край дороги". Коцюбинський створював новаторські порівняння й оновлював порівняння фольклорного типу з метою зламати традиційність у їх

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖІВ А.КОЦЮБИНСЬКОГО

93

системі української літератури, посилити їх змістом, яскравістю загальної картини, намаганням передати різні відтінки, думки, настрої, переживання людини.

У пейзажах Коцюбинського можна знайти чимало прикладів єдності тропів. У порівняння, метафори, персоніфікацію завжди входять епітети. Розгорнуті метафори часто складаються з порівнянь і, майже завжди з персоніфікації. Кожен з цих тропів зберігає свої особливості і відіграє роль у складному взаємовідношенні з іншими художніми засобами: "Море несло на собі хвилю і, докотивши, коротким навиклим рухом скидало її на берег, неначе в карти здавало"; "Вітер бив копитами землю, як степовий лошак"; "Повні, рожеві, як діти, збуджені зі сну, пливли по небі хмаринки"; "Дрібні хвилі зливались до купи і, мов брили зеленкуватого скла, непомітно підкрадались до берега, падали на нього і розбивались на білу піну". Таке поєднання художніх засобів свідчить про складність поетичного мислення, про уважність і вибагливість до літературної мови, до кожного речення і до кожного слова.

Тропи в пейзажних описах Коцюбинського підпорядковані ідейному задумові автора; на протязі його художнього зростання вони збільшують свою синтетичну складність, проходять внутрішній розвиток, розширюють лексичні межі понять, збагачують образно-змістові зв'язки в творі, й

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖІВ М.КОЦЮБИНСЬКОГО

94

набирають глибокого психологічного навантаження. Завдяки тропам Коцюбинський досягає чіткості в описах природи й гостроти в зображенні психіки персонажів.

ВИСНОВКИ

Михайло Коцюбинський залишив українській літературі прекрасну спадщину. Вся вона пройнята любов'ю до людини і до природи. Розповідаючи мовою свого жанру про людину, Коцюбинський, в той же час, стверджував могутню силу і велич природи. Зображуючи природу в різну пору року, в різну пору дня, він створює пейзажі, сповнені чарівності, краси, ширі, прості, змістовні, повні поетичного почуття в якому немає ні перебільшення, ні сентиментальності, ні погоні за декоративними ефектами.

Літературна творчість автора - це шлях невтомних шукань, невтомної праці, творчого невдоволення і виламування з тісних рамок реалістично-побутового письменства. Будучи письменником дуже сучасним для своєї епохи, він намагався стати на рівні кращих досягнень літературної техніки, шукав нових художніх форм, стремів до кращих зразків сучасної йому європейської літератури.

У своїх пошуках йшов Коцюбинський від розгорнутих побутових малюнків, із ступеня на ступінь до щораз складніших сюжетів, до все глибших психологічних портретів. У тому ж напрямку прогресує й пейзаж. З кожним новим твором все чіткіше вимальовуються постаті героїв, ясніше вирізьблюються особливості проникнення в їх психологію, все більшого значення набувають описи природи. Про Коцюбинського можна

ВИСНОВКИ

96

сказати, що він збагатив і розширив можливості застосування пейзажу. За допомогою того чи іншого стану природи, автор ніби просвічує чутливим промінням глибини людської душі, показує, що обумовлює вібрацію настроїв, як народжується думка, як твориться переконання, як формується людський характер, простежує нашарування різних психологічних мотивів, їх зіткнення й боротьбу, дошукуються причин найскладніших психологічних ситуацій. Велику роль відіграє кольорова гама, що викликає різні настрої й емоції, при чому, постаті в тій же тонації з пейзажем. Описи природи короткі, але надзвичайно місткі. Основа кольористики – зорові епітети, насичені почуттям, що постійно тримають читача в емоційному полоні. Образність пейзажів підноситься несподіваними асоціаціями, перенесенням ознак явища з одного ряду в інший, із звичайного у незвичайний. З цією метою автор вдається не тільки до влучних порівнянь та метафор, але й до персоніфікації. Шереживо тропів не пересичує мовну тканину, не втомлює, а, навпаки, кожного разу дивує неповторністю поетичних образів і в той же час простотою і природністю, чисто живописною яскравістю, незвичайною гармонією барв, світла, звуків, запахів.

У тезі викладені спостереження художньої краси пейзажів Коцюбинського, їх поступове удосконалення в процесі творчого росту письменника, глибоке психологічне

навантаження, їх доцільність в розкритті психіки героїв та аналіза головних художніх засобів, якими ця природа змальована. На основі спостережень над пейзажами автора - можна зробити один загальний висновок.

Природа для Коцюбинського не лише предмет зображення - це могутній засіб розкриття внутрішнього світу персонажів, - це тема для великих роздумів, навіяних змістом навколишнього життя. Пейзажі Коцюбинського - це не тільки глибоке розуміння краси і явищ природи, - це важливі дієві особи, що, переплітаючись з людськими почуттями дають читачеві своєрідні психологічні студії, що мають за завдання простежити порухи почуттів і передати їх образно.

Михайло Коцюбинський майстер психологічного пейзажу, в якому світ людських переживань і світ природи зливаються у нерозривну цілість.

BIBLIOGRAPHY

PRIMARY SOURCES:

a/ The literary work of M. Kotsiubynskyi.

Kotsiubynskyi, M., Vybrani tvory, Vydavnytstvo Radians'ka Ukraina, in 4 Volumes, Kyiv, 1948, 115p.

In this 4 Volumes edition we have his main stories and novels.

Kotsiubynskyi, M., Povisti ta opovidannia, Derzhavne vydavnytstvo khudozhn'oi literatury, Kyiv, 1948, 339 p.

16 main novels and biographie of M. Kotsiubynskyi by B. Korsuns'ka.

Kotsiubynskyi, M., Tvory, Povne vydannia, Derzhavne vydavnytstvo khudozhn'oi literatury, Kyiv, 1949.
All his stories and novels.

Kotsiubynskyi, M., Tvory, T.I,II, Vydavnytstvo Knyhospilka, New-York, 1956.

Kotsiubynskyi, M., Tvory, v shesty tomakh, Vydavnytstvo Akademii Nauk URSR, Kyiv, 1961.

In this six volume edition of Kotsiubynskyi's works we have all his stories and novels; his poetical works; his prose not printed during his lifetime; some variations to the text of some of his works are provided, as well as comments; preforatory material, letters of the writer annotated with comments.

Kotsiubynskyi, M., Vybrani tvory, Derzhavne vydavnytstvo khudozhn'oi literatury, Kyiv, 1961, 653 p.

All his main novels and stories.

b/ Works about M. Kotsiubynskyi.

Chorna, T. K., Kotsiubynskyi i Shevchenko, an article in Zbirnyk prats' piatoi naukovoï shevchenkiivs'koi konferencii, Akademia Nauk URSR, Instytut Literatury im.T.H.Shevchenka.

In this article the close relationship in literary activity in the early creative work of Kotsiubynskyi with that of Shevchenko is shown.

BIBLIOGRAPHY

99

Cherkasenko, S., Mykhailo Kotsiubynskyi, article in Literaturno-Naukovyi Visnyk, richnyk 16, knyha 5, Kyiv, 1913.

The article gives a general view regarding Kotsiubynskyi's writing and its meaning for Ukrainian literature.

Ivan'o, B., Mykhailo Kotsiubynskyi an article in zhurnal Radfians'ke literaturoznavstvo, ch.1, Vydavnytstvo Akademii Nauk URSR, Kyiv, 1963, p.131-135.

This is a critical article on the six volume edition of Kotsiubynskyi's works published by the Academy of Science of the USSR, Kyiv, 1961.

Ivanov, L., Mikhail Kotsiubynskii /Kritiko-biograficheskii ocherk/, Gosudarstvienne izdatiel'stvo khudozestvennoi litieratury, Moskva, 1956, 182p.

This work illustrates the biography and creative development of M.Kotsiubynskyi.

Ivanov, L. D., M.Kotsiubynskyi i svitova literatura kintsia XIXst. - pochatku XXct., in Mizhsloviâns'ki literaturni vzaïemyny, vypusk 3, Vydavnytstvo Akademii Nauk URSR, Instytut Literatury im. T.H.Shevchenka, Kyiv, 1963, p. 156-184.

The article reviews the meaning of Kotsiubynskyi's writing based on world literary relations.

Franko, I., Stare i nove v suchasniï ukrains'kii literaturi an article in Literaturno-Naukovomu Visnyku, t.XXVIII, ch.20, 1904, p.79.

The rection of I.Franko to Kotsiubynskyi's novel "Na kameni".

Franko, I., Novyny nashoi literatury an article in Literaturno-Naukovyi Vissnyk, t. XXVIII, ch.10, p.45-46

Franko's comments to Kotsiubynskyi's "Tsvit jablun"²²

Hrytsiuta, M., Monohrafiâ pro Kotsiubynskoho - an article in the journal Zhovten', Knyzhkovo-zhurnal'ne vydavnytstvo Lviv, 1958, p.128-130.

A positive criticism of N.Kalenychenko's work: Mykhailo Kotsiubynskyi /Life and works/.

Hrytsiuta, M., Mykhailo Kotsiubynskyi, Derzhavne vydavnytstvo khudozhn'oi literatury, Kyiv, 1961, 142p.

General characteristics of the life and works of Kotsiubynskyi.

BIBLIOGRAPHY

100

Hrushevs'kyi, M., Sumnyi Velykden', an article in Literaturno-Naukovyi Visnyk, t.79, 1923, p. 351-370.

This article mentions Kotsiubynskyi as a classical Ukrainian writer. It is written on the tenth anniversary of the writer's death.

Hrytsiuta M. S., Folkl'orna osnova povisti M.Kotsiubynskoho "Tini zabutykh predkiv", an article in journal Radians'ke literaturoznavstvo, ch.1, 1958, p.59-73.

An analysis of the novel "Tini zabutykh predkiv", under the aspect of folklore motive.

Hrytsiuta, M. S., M.Kotsiubynskyi i narodna tvorchist', Vydavnytstvo Akademii Nauk URSR, Kyiv, 1958, 55p.

An illustration of the relation of Kotsiubynskyi's works with oral folklore creativity.

Kostenko, M. O., Khudozhnia maisternist' Kotsiubynskoho, Radians'ka shkola, Kyiv, 1961, 174p.

The work presents an analysis of the artistic ideas of Kotsiubynskyi's sketches. Interesting observations are made on the artistic means used by the writer.

Kalenychenko, N. L., Mykhailo Kotsiubynskyi, Vydavnytstvo Akademii Nauk URSR, Kyiv, 1956, 270p.

This study analyses the creative writings and presents a review of the life of the writer parallel to his writings. A list of critical works as well as a chronological index of the main works of Kotsiubynskyi are given.

Kotsiubyns'ka-Iefimenko, Z., Mykhailo Kotsiubynskyi, Derzhavne vydavnytstvo khudozhn'oi literatury, Kyiv, 1955.

This work is on the life and works of M.Kotsiubynskyi.

Kybal'chych M. A., Do vyvchennia zhyttia i tvorchosty M.Kotsiubynskoho, an article in Radians'ke literaturoznavstvo, ch.1, p.132-136.

A short biographical reference book about Kotsiubynskyi's works.

Kalenychenko, N.L., Problemy naukovoho vydannia tvoriv M.Kotsiubynskoho, an article in journal Radians'ke literaturoznavstvo, ch.2, 1959, p.82-93.

Short information about the publication of Kotsiubynskyi's work.

BIBLIOGRAPHY

101

Khropko, P. P., Doslidzhennia tvorchoho metodu M.M. Kotsiubynskoho, an article in journal Radians'ke literaturoznavstvo, ch.2, Vydavnytstvo Akademii Nauk, Kyiv, 1959.

A general attempt of analysis of M.Kotsiubynskyi's methods.

Kotsiubynska-Iefimenko, Z., Vyvchennia tvorhosti M.M.Kotsiubynskoho v serednii shkoli, Vydavnytstvo Radians'ka shkola, 1953, 166p.

This work is composed as an aid for teachers of high schools. The author demonstrates an exemplary analysis regarding some of the works and facts on the life of Kotsiubynskyi literary shemes about the portraits of the heroes and landscapes are also given.

Kotsiubyns'ka, I., an article - Vira Ustymivna Deisha-Kotsiubynska, in journal Vitchyzna, ch.9, Kyiv, 1956, p.114-123.

Additional materials to the biography of the wife of M.Kotsiubynskyi, V.Deisha, and some information regarding the works of Kotsiubynskyi.

Koriak, V., Poet ukrainskoi inteligentsii, /Kotsiubynskyi 1913-1923/, Biblioteka Knyhospilky, ch.12, Kharkiv 1923, p.48.

This work written on the tenth anniversary of the writer's death; gives a general analysis of his works. The purpose of the study is to portray Kotsiubynskyi as an ideologist of the Ukrainian intelligentsia.

Kotsiubynska, K., Jak Mykhailo Kotsiubynskyi pratsiuвав nad povistiu "Fata morgana", an article in journal Vitchyzna, ch.5, 1950, p.157-164.

Information regarding the history of writing of "Fata morgana".

Lakyza, I., M. Kotsiubynskyi, Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, Kharkiv, Kyiv 1930, 70p.

This work is a critical biographical sketch of the life and works of M.Kotsiubynskyi.

BIBLIOGRAPHY

102

Leontovych, V., Estetyzm M.Kotsiubynskoho an article in Literaturno-Naukovomu Visnyku, richnyk 16, knyha 5, Kyiv, 1913.

This work is based on the plan: Kotsiubynskyi as aesthetician.

Mohylians'kyi, M., Khudozhnyk slova, Peterburg, 1915.

This work analyses the creative work of Kotsiubynskyi and the artistic characteristic of his style.

Mishchenko, D., Rozvytok realizmu v tvorchosti M.Kotsiubynskoho, Derzhavne vydavnytstvo khudozhn'oi literatury, Kyiv, 1957, p.175.

This work gives a general viewpoint regarding Kotsiubynskyi's realism and the character of development of ukrainian literature at the end of the XIXth and the beginning of the XXth century. It is written according to the tendency of Soviet methodology, nevertheless there are worthwhile comments on the psychology of Kotsiubynskyi's work and on the role of psychological landscapes.

Mohylianskyi, M., Protses tvorchosti u M.Kotsiubynskoho, an article in the journal Zapysky istorychno-filolohichnoho viddilu, Ukrains'ka Akademia Nauk, bk.9, Kyiv, 1926, p.208-222.

This article throws light upon the creative process of M.Kotsiubynskyi according to a general chronological scheme.

Nadiarnykh, N. S., Pro osoblyvosti khudozhn'oho vidobrazhennia diisnosti v noveliakh M.Kotsiubynskoho 1906-1912 rokiv, an article in journal Radians'ke literaturoznavstvo, ch.6, 1960, p.30-40.

A short analysis of the writer during the period of 1906-1912.

Palamarchuk, L. S., Sposterezhennia nad avtorskymy leksyko-synonimichnymy sinonimamy v tekstakh khudozhnikh tvoriv M.Kotsiubynskoho, an article in the journal Movoznavstvo, Vydavnytstvo Akademii Nauk URSR, Kyiv, 1955, p.104-116.

The author presents his observations regarding lexis-synonymic changes in the text of the works of Kotsiubynskyi realization of the writers works.

BIBLIOGRAPHY

103

Pavlovych, P., Slidamy Mykhaila Kotsiubynskoho, Vydavnytstvo Brama Sofii, Avsburg 1946, 64p.

The book is an illustrated collection giving a chronological table of the life and works of Kotsiubynskyi.

Potupeiko, M. M., III Respublikans'ka konferentsiia prysviachena M.Kotsiubynskomu, an article in journal Radians'ke literaturoznavstvo, ch.6, Kyiv 1962, p.153.

In this article given a time table for the discussions at the conference dedicated to the study of the life and creative works of Kotsiubynskyi.

Potupeiko, M. M., Do biohrafiï Mykhaila Kotsiubynskoho, an article in the journal Radianske literaturoznavstvo, ch. 3,4, Kyiv 1962, p.46 and p.66.

The author of this article gives biographical materials about Kotsiubynskyi which are still controversial in present day literary knowlrdge, for exemple his childhood and school age.

Pavlovych, P., Shevchenkova spadshchyna i M.Kotsiubynskyi, Naukove Tovarystvo im.Shevchenka v ZDA, New-York 1961, p.33.

The author illustrates the relation of Kotsiubynskyi's works with the traditions of Shevchenko as well as his pietism for Shevchenko's heritage.

Pyvovarov, M., Pysmennyk i suspilne zhyttia - an article in journal Vitchyzna, Derzhlitvydav Ukrainy, Kyiv, ch.7, lypen'.

This article is an shot analysis of the relation of Kotsiubynskyi's writing with the interests of the social life of his nation.

Partolin, M., M.M.Kotsiubynskyi - vyrazitiel' dum i chaianii trudiashchichsia - an article in Ukrainskiie revoliutsionnyiie demokraty, Vydavnytstvo ANUSSR, Moskva 1954, p.302.

A tendentious article portraying Kotsiubynskyi as a revolutionary democrat.

BIBLIOGRAPHY

104

Sheva, O., Fata morgana M.M.Kotsiubynskoho, Derzhavne vydavnytstvo khudozhn'oi literatury, Kyiv, 1958, 113p.

This work provides materials on the sources and the history of the creation of the novel "Fata morgana".

Starytska-Cherniakhivs'ka, L., M.M.Kotsiubynskiy /Opyt krytycheskoho ocherka/ Tipo-litografia t-va N.A. Girich, Kiev, 1906, 105p.

The author emphasises the beauty of the landscapes and artistic ability of psychoanalysis of Kotsiubynskiy.

Starytska-Cherniakhivs'ka, L., Elementy tvorchosty M.Kotsiubynskoho - an article in Literaturno-Naukovomu Visnyku, richnyk 16, knyha 5, Kyiv, 1913.

Review of the main characteristics of Kotsiubynskiy writings.

Vashchenko, V. V., Zasoby rozkryttia vnutrishn'oho svitu v tvorakh M.Kotsiubynskoho - an article in the journal Ukrains'ka mova i literatura v shkoli - metodychnyi zhurnal ministerstva osvity URSR, vydavnytstvo Radians'ka shkola, ch.4, Kyiv, 1963, p.8-16.

Yuryniak, A., Shliachetnyi talant an article in works of A.Yuryniak Literaturnyi tvir i ioho avtor, Vydavnytstvo Peremoha, Buenos-Aires - Argentina, p.252-258.

An article analysing the main principles of Kotsiubynskiy's writing and their meaning from the aesthetic point of view.

Eriemiev, M., Smertien cheloviek - narod bes-smerten - an article in journal Khudozhn'oi krytyky i publitsystyky, Gosudarstvennoe izdatel'stvo "Khudozhestvennaja literatura", 1940, ch.3, p.229-232.

The fame of Kotsiubynskiy as a classical Ukrainian writer is discussed.

Zhuk, M., Kotsiubynskiy pro typove v literaturi - an article in the journal Zhovten', t.10, 1960.

Presents Kotsiubynskiy's viewpoint on realistic portrayals in literature.

Zhuk, M., M.Kotsiubynskiy pro roliu mystetsva i literatury v zhytti narodu./Do 100-richchia z dnia narodzhennia/, Vydavnytstvo Kyivs'koho Universytetu, 1964, 52p.

BIBLIOGRAPHY

105

-----, Spohady pro Mykhaila Kotsiubynskoho, Derzhavne vydavnytstvo khudozhn'oi literatury, Kyiv, 1962, 425p.

A collection of memories about Kotsiubynskyi, containing almost all known recollections of his contemporaries - a great part of these are printed for the first time. They are of biographical value and are of interest from the artistic viewpoint with regard to the writer's creative works.

-----, Lysty Volodymyra Samiilenka do Mykhaila Kotsiubynskoho, in "Zapysky istorychno-filologichnoho viddilu", Ukrain's'ka Akademia Nauk, kn.9, Kyiv, 1926, p.208-229.

Letters completing the memo-heritage of the writer.

-----, Zbirnyk prats' pro Mykhaila Kotsiubyns'koho /Do 75-ty richchia z dnia narodzhennia/, t.1, 1931

A collection by critics of Ukrainian literature regarding the life, works, style, place in literature, and analysis of Kotsiubynskyi's works/collection of materials, articles, verses, and sketches/.

-----, Spohady suchasnykiv M.M. Kotsiubyns'koho /Zbirnyk 4/, Kyivs'ke oblasne knyzhkovo-hazetne vydavnytstvo, 1960, 77p.

Memoirs by Kotsiubynskyi's contemporaries.

-----, M.M.Kotsiubynskyi /Zbirnyk 5/, Materialy pershoi Naukovoï Konferentsii pam'iaty M.M.Kotsiubynskoho, Kyiv, 1962, 104p.

The articles in this collection is dedicated to the study of Kotsiubynskyi's literary heritage.

-----, M.Kotsiubynskyi, Materialy II Naukovoï Konferentsii pam'iaty pys'mennyka /Do 100 richchia z dnia narodzhennia/, Vinnytske knyzhkovo-hazetne vydavnytstvo, 1963, 173p.

This collection consists of the basic materials discussed at the 2nd Conference dedicated to the writer.

-----, M.M.Kotsiubynskyi /bibliohrafichnyi pokazhchyk/, Vydavnytstvo Akademii Nauk URSR, Kyiv, 1954, 98p.

Bibliographical index with material regarding the life and works of the writer.

BIBLIOGRAPHY

106

MAIN STYLISTICS SOURCES:

Kovaliv, A., Stylistyka suchasnoi ukrains'koi movy,
L'vivs'kyi Universytet, Kyiv 1960, p.98.

Information of literary styles and the theory of
artistic literary devices.

Kotsiubyns'ka, Mykhailyna, Obrazne slovo v literatu-
rnomu tvori, Vydavnytstvo ANUSSR, Kyiv 1960, 187p.

Review of questions regarding the theory of
artistic literary devices.

Sorokin, V. I., Teoriia literatury, Uchpedhiz,
Moskva 1960, 279p.

Main rules of literary theory are given.

Volyns'kyi, P. K., Osnovy teorii literatury,
Vydavnytstvo Radians'ka shkola, 1962, 350p.

A work of stylistics in which directions are
given regarding artistic characteristics of literary works
such as: personages, idea, and author's style.

Vashchenko, V. S., Stylistychni iavyshcha v
ukrains'kii movi, Vydavnytstvo Kharkivs'koho Universytetu,
t.I, 1958, 226.

Review of the stylistic phenomenon in the Ukrainian
language based on examples of the Ukrainian classics.

GENERAL WORKS ON THE TOPIC:

Biletskyi, O. I., Vid davnyny do suchasnosti,
Vydannia khudozhnoi literatury, volume I, Kyiv 1960, p.20-60.

An article "The paths of development of ukrainian
literary knowledge before the October revolution".

Beliutin, E., Pochatkovi vidomosti z zhyvopysu,
Derzhavne vydavnytstvo obrazotvochoho mystestva i
muzychnoi literatury URSR, Kyiv, 98p.

BIBLIOGRAPHY

107

Biletskyi, S. I., Heroi novoi epokhy - an article in the journal Ukrains'ka mova mova i literatura v shkoli, v.3, Vydavnytstvo Radians'ka shkola, Kyiv, p.9-17.

It is a methodical work in which the author illustrates the meaning in Ukrainian literature of the appearance of Kotsiubyns'kyi's "Fata morgana".

Doroshkevych, O., Ideolohichni postati v ukrains'kii literaturi pislia Shevchenka - an article in journal Chervonyi Shliakh, cherven', Kyiv 1923, p.216 - 227.

This article stresses the meaning of Shevchenko's writing; among the followers of Shevchenko, it mentions Kotsiubyns'kyi, a writer whose talent was formed under the influence of Shevchenko.

Doroshkevych, O., Do istorii modernizmu na Ukraini, an article in journal Zhyttia i revoliutsiia, ch.10, 1925.

A short note regarding modern influences in Ukraine in the end of the XIXth and beginning of the XXth century.

Hlobenko, M., Doba modernizmu, an article in Entsyklopedia Ukrainoznavstva, Naukove tovarystvo im. Shevchenka, red. prof. Volodymyr Kubiiovych i prof. Dr. Zenon Kuzela, Munkhen, New-York 1949, VI, p.768-775.

This article describes the process of development of Ukrainian literature from the end of the XIXth century on.

Hordyns'kyi, S., Maliarstvo, an article in Entsyklopedia Ukrainoznavstva, v.I, part 4, Naukove T-vo im. Shevchenka, red. prof. Volodymyr Kubiiovych i prof. Dr. Kuzela, Munkhen, New-York 1949, p.824-883.

This article presents the process of development of Ukrainian painting.

Iefremov, S., Istoriia ukrains'koho pys'menstva, t.II, ch.14, Ukrains'ka nakladiia Kyiv-Laipzig, 1919, p.245-252.

A general discription of the life and works of Kotsiubyns'kyi.

-----, Istoriia ukrains'koi literatury, ANUSRR, Instytut literatury im. T.Shevchenka, t.I, Kyiv 1954, p.600-628.

In this chapter the following review regarding Kotsiubyns'kyi is made: biography, socio-political views,

BIBLIOGRAPHY

108

literary aesthetical views; works in the period 1884-1905; Novels from 1906-1912; It is a collective work of several authors.

-----, Kurs Istorii ukrains'koi literaturnoi movy, t.I, Vyd-vo ANURSR, Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni, Kyiv 1958, p.519-552.

In this chapter the language of Kotsiubyns'kyi's work is analysed.

-----, Mizhslovians'ki literaturni vzaiemyny, ANURSR Instytut im.T.Shevchenka, Kyiv 1958, 377p.

An article by L.D. Ivanov about Kotsiubyns'kyi and the question of Ukrainian-russian relationship before the October revolution. p.57-77.

Plevako, A., Statti i rozvidky i bibliohrafichni materiialy, Vydavnytstvo Ukrains'ka Vil'na Akademiia Nauk USA, seria "Z nashoho mynuloho", ch.2, New-York, Paryzh, 1961, p.677-683.

In this section a short biography of Kotsiubynskyi is given as well as some observations about his creative work.

Rudnyts'kyi, M., Vid Myrnoho do Khvyliovoho, Vydavnytstvo Dilo, L'viv 1934.

General comments regarding works in Ukrainian literature from P.Myrnyi to Kotsiubyns'kyi. A short analysis of their writing methods as well as the evolution of development of Ukrainian literary heritage.

-----, Ukrains'ki pys'mennyky pro literaturu ta movu, Derzhavne uchbovo-pedahohichne vydavnytstvo Radians'ka shkola; uporiadnyky V. Ivasenko, M.Kotsiubyns'ka Kyiv 1961, 463p.

Numerous comments are given regarding the language of the works and litera/ry language of known Ukrainian writers among which Kotsiubyns'kyi is included.

ABSTRACT OF

Landscape in the Works of Mykhailo Kotsiubyns'kyi ¹

Among Ukrainian authors of the end of the XIXth and the beginning of the XXth century M.Kotsiubyns'kyi distinguished himself as a master of the psychological novel. Under the influence of the modern trends of European literature of that time, Kotsiubyns'kyi becomes one of the representatives of Ukrainian modernism, which becomes especially apparent in the artistic formation of his works and the masterful analysis of human psychology.

This thesis presents an analysis of one of the most important means of artistic expression of the works of Kotsiubyns'kyi - namely, his landscapes.

The examination of Kotsiubyns'kyi's mastery in the creation of landscape descriptions is presented in three chapters.

CHAPTER I

In his novels Kotsiubyns'kyi often represents in words what a composer represents in sound, and a painter in colours. Under the titles of his stories appear definitions

1 M.A. Thesis by Nadia Popil

ABSTRACT OF

110

Landscape in the Works of Mykhailo Kotsiubynskyi

of genres peculiar to creations of painting and music: "water-colour"; "picture"; "intermezzo"; "sketch"; "etude". Therefore, in the first chapter is analysed the question of the beauty of landscape descriptions and their similarity to the pictures in the art of painting, and the variety and creativity in the portrayal of distinct pictures of nature.

CHAPTER II

In Kotsiubynskyi's novels nature is deeply psychological: it appears as a living being, as an important component of his works in which, as in a mirror, is reflected the state of mind of the personages. Therefore the second chapter consist of an attempt to solve the question of landscape as an important component of Kotsiubynskyi's works, and to establish the connection of Kotsiubynskyi's landscape descriptions with the psychology of his heroes. It is pointed out, on the basis of an analysis of his works, that landscapes in his stories distinguish themselves not only by their beauty and by their variety, but that they are also important factors which serve as the main form in the development of the characters of his heroes.

CHAPTER III

The desire to describe most fully and objectively

ABSTRACT OF

111

Landscape in the Works of Mykhailo Kotsiubynskyi

the moods and expressions of personages through the landscape, demanded from Kotsiubynskyi a careful selection of artistic techniques. The specific characteristic of his tropes, especially epithets, metaphors, personifications and similes. In the third chapter is given the analysis of the main artistic techniques with the help of which Kotsiubynskyi achieves the beauty in his landscapes.

The analysis of the beauty of landscapes, of the artistic devices, through which they are rendered, and their significance in the works of Kotsiubynskyi is considered in this thesis in connection with the progressive creative growth of the writer.

